

Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Silvia Duchková

REDAKČNÁ RADA

Klára Buzássyová, Silvia Duchková,
Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Gejza Horák, Ján Horecký, Ján
Kačala, Ivan Masár, Mária Náběl-
ková, Jozef Pavlovič, Mária Pisárči-
ková, Matej Považaj, Anna Rýzko-
vá, Ján Sabol, Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

MASÁR, I.: Inventarizácia jazykových prostriedkov novinového komentára	321
BUJALCOVÁ, M.: Abreviatúry a značky ako osobitné druhy termínov v lekárskej genetickej terminológii	334
POLÁČKOVÁ, G.: Motivovanosť anglických, ruských a slovenských lekárskeho termínov	338
HEGEROVÁ, K.: Z terminológie cestovného ruchu	346
ŠIMON, F.: Medzinárodná nomenklatura chorôb - IND	351
Základné názvy z astronómie. Kométy	353

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Prší, prší, len sa leje. A. Ferenčíková	362
---	-----

ROZLIČNOSTI

Pridávne mená typu <i>goetheovský</i> . J. Kačala	366
---	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Na nedožitú osemdesiatku E. Paulinyho. P. Žigo	368
Jubilujúcemu PhDr. Vladovi Uhlárovi. J. Nižnanský	371
Vítazoslav Hečko a slovenský jazyk. K. Palkovič	372

SPYTOVALI STE SA

Nové sloveso <i>medializovať</i> . J. Horecký	374
Obsah 26. ročníka	375
Index 26. ročníka	378

Inventarizácia jazykových prostriedkov novinového komentára

IVAN MASÁR

1.0 Po zmene spoločenských pomerov, ku ktorej u nás došlo koncom roku 1989, začala sa nová etapa vo vývine slovenskej publicistiky. Dominantnou črtou tejto etapy je možnosť slobodne informovať o všetkých spoločenských oblastiach a procesoch, ale aj možnosť slobodnej výmeny názorov na ne. To je takpovediac vnútorná, inherentná črta slovenskej publicistickej tvorby po revolučných udalostiach zo samého konca osemdesiatych rokov. Vonkajšiu, adherentnú črtu treba vidieť v napojení publicistiky na rozličné politické prúdy a v dôsledku toho jej základné členenie na liberálnu, konzervatívnu a národne orientovanú publicistiku. Je prirodzené, že každý z jestvujúcich politických prúdov má vlastný publikačný orgán, a rovnako prirodzené je, že v jednotlivých publicistických textoch hranice medzi liberalizmom, konzervativizmom a národnou orientáciou spravidla bývajú dostatočne ostré. Inými slovami, zo súčasnej publicistiky sa vytratila názorová jednota, požadovaná, proklamovaná a propagovaná vo vyše štyridsaťročnom období siahajúcom po koniec roku 1989, a nahradila ju názorová pluralita. To samo osebe veľmi zreteľne vyznačuje trasu novej etapy v tvorbe publicistických textov a výrazne ovplyvňuje ich jazyk.

1.1 Nech už sú zmeny v spoločnosti v čomkoľvek a akékoľvek a nech sa do publicistiky premietajú z akýchkoľvek ideových či ideologických pozícií, aj súčasná publicistika má jednu nespochybniteľnú konštantu. Rovnako ako v dávnej či nedávnej minulosti aj teraz je základným cieľom publicistiky pôsobiť na vedomie čitateľa, ovplyvňovať jeho názory a postoje, t. j. vplývať na jeho myslenie a formovať ho. V súvislosti s predchádzajúcim výskumom publicistických textov sa už konštatovalo, že na ovplyvňovanie myslenia

nestačí len informácia, opis faktu alebo udalosti (deskripcia), rozprávanie o nich (narácia) a ich vysvetľovanie (explikácia), ale že "hlavným prostriedkom na ovplyvňovanie vedomia adresáta je presvedčanie čiže persuázia, opierajúca sa popri istých expresívnych prvkoch najmä o argumentáciu" (Horecký, 1988, s. 65). Spomedzi základných publicistických žánrov azda najviac priestoru na presvedčanie, využívanie expresívnych jazykových prostriedkov a predkladanie argumentov dáva komentár. Tento žáner totiž "stojí medzi správou a úvodníkom... drží sa faktov... tieto fakty interpretuje... uplatňuje postoj autora alebo redakcie... je konkrétnejší... zapodieva sa iba jediným a čiastkovým problémom" (Mistrík, 1985, s. 473).

1.2 V rámci grantovej úlohy Jazyková kultúra v teórii a praxi sa robí v Jazykovednom ústave E. Štúra SAV výskumná sonda do súčasnej publicistiky. Táto práca je súčasťou tejto sondy. Na prvú etapu výskumu sa vytýčil cieľ inventarizovať jazykové prostriedky základných publicistických žánrov, medzi ktoré patrí aj komentár. Prieskum sa uskutočnil na komentároch publikovaných v priebehu mesiaca (zhruba od polovice mája do polovice júna 1992). V uvedenom časovom rozpätí sa sledovali komentáre k aktuálnym udalostiam publikované v novinách reprezentujúcich rozličné politické strany a hnutia.* Ich sledovaním a rozborom sa dospelo k nasledujúcim zisteniam.

2.0 Komentár sa v sledovaných novinách uvádza viacerými spôsobmi. Pre záujemcu o komentár sa ako najvýhodnejší spôsob ukazuje explicitné pomenovanie žánru – v sledovaných materiáloch sa na to používali titulky *Komentár, Komentujeme*. Pravdaže, komentár sa publikuje aj bez výslovného pomenovania žánru, ale s takým rámcujúcim či zaraďujúcim titulkom, ktorý terminologicky jednoznačné žánrové zaradenie plnohodnotne nahrádza, napr. *Slovo k udalostiam, Poznámka, Na okraj* a i. Najmä pri takýchto titulkoch sa vhodným spôsobom využívajú aj grafické prostriedky (samé veľké písmená alebo samé malé písmená, veľkosť a tvar písma atď.). Pre čitateľa, ktorý hľadá a pravidelne sleduje práve tento žáner, sa ako menej výhodný ukazuje taký spôsob prezentácie komentára, pri ktorom sa s otitulkovaním komentára manipuluje rovnako ako s otitulkovaním ostatných zá-

* Ide o tieto denníky:

Koridor (8. 6. 1992, 10. 6. 1992);

Národná obroda (18. 5. 1992, 20. 5. 1992, 28. 5. 1992, 4. 6. 1992, 15. 6. 1992);

Práca (28. 5. 1992, 4. 6. 1992, 11. 6. 1992, 15. 6. 1992);

Pravda (20. 5. 1992, 25. 5. 1992, 4. 6. 1992, 8. 6. 1992);

Slovenský denník (21. 5. 1992, 1. 6. 1992, 8. 6. 1992, 10. 6. 1992, 15. 6. 1992).

kladných novinových žánrov (t. j. s otitulkovaním iba obsahovými titulkami a spravidla bez žánrového zaradenia). V takomto prípade sa však absencia žánrového zaradenia zvyčajne nahrádza formálnymi grafickými prostriedkami (rámček, tzv. živé zhlavie ap.) a stabilným umiestnením komentára.

2.1 Spomínaný celkový zámer tlače pôsobiť na vedomie adresáta sa začína uskutočňovať už titulkom. Práve preto neprekvapuje, že titulku, nadpisu komentára – teraz ide o obsahový titulok, nie o titulok zaraďujúci konkrétny publicistický text k istému žánru – sa venuje veľká starostlivosť. Podobne ako športoví novinári (pozri Masár, 1981, s. 71), autori úvodníkov (pozri Horák, 1982) či autori iných argumentačných novinových textov (porov. Horecký, c. d., s. 204) aj autori komentárov si uvedomujú, že výstižný titulok môže mať aspoň takú informatívnu hodnotu a silu ako vlastný text komentára, ba že "samým titulkom sa niekedy môže povedať viac ako siahodlým textom" (Mistrík, 1977, s. 135).

Osobitnú starostlivosť venovanú titulku dokazuje jednak variabilnosť jeho syntaktickej podoby (škála variabilnosti sa pohybuje od substantívnych /neslovesných/ viet cez jednočlenné alebo dvojčlenné slovesno-menné vety až po zvolacie a opytovacie vety), jednak variabilnosť jeho štylistickej polohy (statusu). Prirodzene, že významným štylotvorným činiteľom pri otitulkovaní komentára je povaha a závažnosť komentovanej udalosti alebo faktu. V období nášho prieskumu novinového komentára boli takouto závažnou udalosťou voľby 1992, prieskumy okolo vodného diela v Gabčíkove, občianska vojna v bývalej Juhoslávii, korupčné aféry v Taliansku a i.

V nadväznosti na tieto udalosti komentátori nadpisovali svoje komentáre neutrálnymi aj citovo podfarbenými titulkami, napr. *Úspech, Krok v nevhodnom čase, Budapešťiansky akt bezmocnosti a arogancie, Skandál na pokračovanie, Politický kar* a i. Veľmi časté sú dvojtitulky s kombináciou neslovesnej vety a vety s určitým slovesom, resp. kombináciou neutrálneho a citovo podfarbeného titulku, pričom nositeľom príznakovosti častejšie býva neslovesná veta: *V Thajsku napriek streľbe do demonštrantov pokračujú nepokoje / Krvavé meranie síl, ES a BROSN rokujú o uvalení embarga na Srbsko / Diplomatický tanec okolo sankcií, Voľby talianskeho prezidenta obnažujú slabiny systému / Po kolena v bahne, Slovensko – chorá noha na odrezanie / Kto potrebuje rozbiť ČSFR? V dvojtitulkoch však jestvuje aj kombinácia buď jednej, buď druhej základnej syntaktickej podoby titulku, napr. *Maďarsko vypovedalo k 25. máju zmluvu o výstavbe SVD G-N / Budapešť pochováva aj Gabčíkovo, Bez siláckych slov a prázdnych deklarácií / Politik vyvážených prístupov*. Komentáre súvisiace s voľbami sa*

neraz nadpisovali aj patetickými dvojitulkami typu *Waterloo vládnej koalície – cesta k zvrchovanosti / Triumfálne víťazstvo HZDS a V. Mečiara*.

Treba zaznamenať, že už samým titulkom sa niekedy vyjadrujú aj postoje komentátora k udalosti, spochybňovanie, irónia, obavy, napr. *Smelo len, zväzáci, k cieľu, Valčík na palube Titaniku* (v súvislosti s prehratými voľbami), *Privatizáciou k monopolu?, Nezištná pomoc HZDS?, Kto zachráni našu planétu?* Repertoár titulkov dopĺňajú titulky frazeologizmy (*Vykľulo sa šidlo..., Lámanie chleba*) a titulky štylizované ako zvuková hra so slovom (*Čo nás tlačí v tlačí*).

Napokon nemožno bez povšimnutia obísť úzku a priamu logickú, resp. textovovstavbovú spätosť titulku s vlastným textom komentára. Aspoň jeden príklad na tento typ textovej koherencie: po vyhratých voľbách mal konkrétny komentár krátky titulok *Úspech*. Jeho použitie sa do textovej štruktúry komentára premietlo jednak v podobe všeobecnej konštatácie o predpokladanom víťazstve HZDS a ODS vo voľbách, jednak v podobe konkrétnych formulácií, v ktorých silno rezonuje obsahová náplň titulku (slova) *Úspech*, prípadne jeho významového náprotivku: *Naozaj sa niet čomu čudovať, najmä na Slovensku nie; a ak aj áno, tak len triumfálnemu víťazstvu HZDS, ktoré nespochybnila ani nejapná (!) a podlá kampaň... – Napriek impozantnému volebnému víťazstvu nemôžu ani lídri HZDS prepadnúť sebauspokojovaniu a falošnej eufórii. – Naopak, nikto sa nemôže čudovať drvivému neúspechu koalíčných strán.* (Koridor, 8. 6. 1992, s. 2)

3.0 V skúmaných novinových komentároch má významné miesto a zároveň vysokú frekvenciu prívlastok. Ako typický a základný prostriedok na jeho vyjadrenie sa používajú adjektíva a ďalšie slová s vlastnosťami adjektív (najmä prídavia), okrem toho sa prívlastok vyjadruje tvarmi substantív (predovšetkým genitívom). V komentároch sú teda zastúpené zhodné aj nezhdné prívlastky, a pokiaľ ide o ich výstavbu (štruktúru), prevažujú holé a rozvité prívlastky.

3.1 Medzi holými prívlastkami sa vyskytujú určovacie prívlastky (*železná pravidelnosť, milosrdné lži, silácke slová, pochmúrne strašiaky, priehľadné zastrešovanie, falošná eufória, trápna snaha, istá gáza, poriadny šok*) a hodnotiace prívlastky (*nastrčený kupec, krízová schôdzka, krvavý premiér, skostnatený komunizmus, nátlakový prostriedok, hmotný rozpad (VPN), chaotické kroky* (v legislatíve)). Viacerým holým prívlastkom možno vzhľadom na pravidelnosť a častosť výskytu prisúdiť vlastnosť alebo štátut stáleho, neodmysliteľného prívlastku (epiteton constans), ako ukazujú spojenia *totalitný režim, krátkozraká politika, prázdne deklarácie, obdivovaný Západ, mličiaca väčšina, špinavé peniaze, politická scéna* a i.

Medzi spojeniami s holými prívlastkami majú osobitné postavenie spojenia typu *koaličná neschopnosť, privatizačné ministerstvo, maďarská neochota, federálna pomoc, silové uvažovanie, perestrojkové názory, konfrontačné iskenie* atď. Takéto postavenie sa zakladá na novej spájaťelnosti, ktorej výsledkom je ozvlášťujúci a zväčša aj neošúchaný výraz. Ide vlastne o transformáciu pôvodne nezhdného prívlastku na zhodný prívlastok (pozri Oravec – Bajžíková, 1982, s. 130, Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 179–187), teda o transformáciu *neschopnosť koalície* → *koaličná neschopnosť, ministerstvo privatizácie* → *privatizačné ministerstvo, neochota Maďarov/Maďarska* → *maďarská neochota, pomoc federálu* (t. j. federácie, resp. federálnej vlády) → *federálna pomoc, uvažovanie z pozície sily* → *silové uvažovanie, názory súvisiace s perestrojkou* → *perestrojkové názory, iskenie pri konfrontácii* → *konfrontačné iskenie*.

3.2 Rozvité prívlastky sú zväčša hodnotiace prívlastky prinášajúce jednak objektívne hodnotenie (*razantný ekonomický vývoj*), jednak subjektívne hodnotenie (*impozantné volebné víťazstvo, deravá sociálna sieť, prázdne vlastenecké deklarácie*). Autori komentárov využívajú tento druh prívlastkov aj ako prostriedok na vyjadrenie irónie, dohadov, kritiky či kvalifikácie politického protivníka a na iné ciele, napr. *najrôznejšie kivičie hlasy, servilné oneskorené plagátové proslovenské sľuby, sebalikvidačné federálne orgány, špekulatívne stranické pohľady*. S podobným zámerom sa, pravdaže, používajú aj holé prívlastky (porov. *profesionálni federalisti, federálny debakel, možný rozvod SR a ČR*).

3.3 V menšom počte sú v skúmanom materiáli zastúpené nezhdné prívlastky. Pomocou genitívu vlastnosti sa nimi vyjadruje hodnotenie, pričom genitív má často pri sebe obligatórny zhodný prívlastok, napr. *ľudia ducha, rozumu a srdca* a naproti tomu *politik vyváženého prístupu, útoky plné jedu*; hodnotenie sa ďalej vyjadruje pomocou vysvetľovacieho genitívu, v ktorom je zhodný prívlastok fakultatívny, napr. *tirády jalových debát, praktiky zákulisných machinácií, séria výdatných injekcií federálnej pomoci*.

4.0 Konštatovalo sa už, že publicistika využíva na presvedčanie aj expresívne jazykové prvky (pozri 1.1), teda výrazové prostriedky so zreteľnou prítomnosťou citového príznaku. Zhromaždený jazykový materiál ukazuje, že takýmto jazykovým prostriedkom sa nevyhýbajú ani autori komentára. Naopak. Práve takéto prostriedky premyslene a zámerne zapájajú do vlastnej stratégie presvedčania.

4.1 Expresívnymi výrazovými prostriedkami sa charakterizujú osoby alebo skupiny osôb zohrávajúce v konkrétnej situácii či udalosti úlohu,

ktorý autor komentára pokladá buď za negatívnu, buď za pozitívnu: z *uniformy vyzlečený generál* (lapidárna charakteristika protagonistu dramatických udalostí v Thajsku), *federálni a iní janičiarski amatéri* (o protislovensky orientovaných politických reprezentantoch), *komedialny tandem M. Markoviča a E. Karáska; ukázať Čechom "blbých", nemožných a nekultúrnych Slovákov* (o moderátoroch povolebnej televíznej relácie a zámeroch jej tvorcov); *každý kapitánik či seržant, ktorý urobí puč v Afrike... oznámi, že jeho režim bude dodržiavať... medzinárodné záväzky...* (paralela s niektorými vyhláseniami maďarskej politickej reprezentácie v súvislosti s jednostranným vypovedaním zmluvy o budovaní vodného diela na Dunaji); *Viacerí federálni činitelia si, ako vieme, neraz odpľuli smerom k Dunaju* (o antipropagande spojenej s tým istým dielom); *väčšina pražských masmédií si ho tak dôkladne prekádrala, že mu neodpustila ani "slovákštátovskú" minulosť jeho otca* (o bývalom premiérovi J. Černogurskom); *Alebo sú takí hlúpi, že ich majetok neládka, alebo to s tým doplácaním na Slovensko nebolo také horiace* (postreh o tom, že občania ČR neinvestovali svoje kupóny do podnikov na Slovensku); *...v Čechách možno reformou preplávať aj za najnižšej miery nezamestnanosti v Európe (lebo v bazéne je vody po krk), slovenský neplavec sa v nej utopí, lebo tá istá voda ho zakrýva* (obrazne vyjadrený postoj k vplyvu konverzie na nezamestnanosť na Slovensku).

4.2 Ďalším objektom, ktorý komentátori radi a často približujú čitateľovi pomocou expresívneho výraziva, sú aktuálne alebo aj minulé udalosti, ďalej metódy práce, inštitúcie atď. Pravdaže, patria sem aj také jednotlivé pojmy, ktoré sú pre konkrétneho komentátora neprijateľné vzhľadom na jeho osobné politické názory vyplývajúce z príslušnosti k istému hnutiu alebo politickej strane. S uvedenými, ako aj ďalšími okruhmi sú vo východiskovom materiáli späté napríklad takéto expresívne výrazy a vyjadrenia: *štekot* (pomenovanie a zároveň odmietnutie tvrdení o ľavičiarstve HZDS), *veľkohubá štvavá kampaň, nejapná (!) a podlá kampaň* (kvalifikovanie série negatívnych názorov na terajšieho premiéra a jeho politických stúpencov), *osvedčená liečebná metóda* (ironické pomenovanie vojenského zásahu), *Potemkinova dedina, ktorá neznesie stretnutie s realitou...* (o medzinárodnej spolupráci krajín bývalej RVHP), *...(nemôže byť) "popravčou (!) čatou" seba samej* (o nepredpokladanej reakcii federálnej vlády na vyhlásenie zvrchovanosti Slovenska), *strategické plánovanie patrí k nástrojom skrachovanej direktívnej ekonomiky* (dôrazné odsúdenie konkrétnej ekonomickej metódy), *Tieto pojmy príliš zaváňajú boľševickou demagógiou* (charakteristika pojmov *politická jednota, dobrá organizácia práce*, ktoré opozícia kritizuje v prejavoch V. Mečiara), *...vládnuca vojenská junta,*

chránená civilnou nálepkou vsadila (!) na zastrašenie... brachiálnou mocou (informácia o postupe držiteľov moci).

4.3 Do kategórie expresívnych prostriedkov patria aj ironické a ironizujúce vyjadrenia. Môžu to byť jednotlivé slová, jednotlivé spojenia, ako aj jednotlivé vyššie syntaktické jednotky, výnimočne môže byť ironicky ladený celý komentár: *úsilie o štátoprávne oddelenie* (príznakový kontextovo viazaný protiklad spojenia *štátoprávne usporiadanie*), *ostatná sprievodná muzika* (pomenovanie maďarskej propagandy pred zrušením zmluvy o výstavbe sústavy vodných diel na Dunaji); *Ale Srbsko nemá šancu ekonomicky prežiť dlhé embargo, hoci jeho vodcovia napínajú svaly* (stanovisko k situácii v Srbsku po vyhlásení embarga); *Dúfajme, že aj naďalej sa bude dať rátať so zrušením nevoľníctva, teda vlády jednej strany* (vyjadrenie stanoviska k víťazom a víťazstvu vo voľbách a obavy o osud demokracie na Slovensku); *Tak im pán Boh pomáha!* (želanie k predpokladanému vyšetrovaniu korupčných afér spojených s veľkou a malou privatizáciou, do ktorých sa údajne zaplietli najvyšší politickí predstavitelia). Komentár s titulkom *Vyklulo sa šidlo...* (pozri Národná obroda, 18. 6. 1992, s. 1) patrí medzi texty koncipované so značnou dávkou ironie.

4.4 Kategóriu expresívnych prostriedkov uzatvárajú v skúmaných komentároch výrazy imitujúce spontánnosť výpovede (*vyčúvať z celej kauzy; môžu byť radi, že strelili vedľa; priviesť k rozumu; pokrytecky si umývať ruky; trocha silný tabak; Nevybabrala s nami táto naša matička, zem slovenská?; Netvárne sa, že sme to nepočuli; Tutovky sa potvrdili*) a výrazy nepotrebné zdôrazňujúce alebo zveličujúce isté fakty (*zmasakrovali účastníkov nepokojov, padol mýtus o prepojení "kresťanského" a "národného", davová agresivita pri návšteve prezidenta Havla, svojou frustráciou nakaziť aj občanov, napriek týmto otrasom a parlamentným erupciám*).

Vybrané príklady presvedčivo dokazujú, že pri písaní preskúmaných novinových komentárov je voľba a používanie expresívnych jazykových prostriedkov dobre viditeľným textotvorným činiteľom.

5.0 Z povahy komentára ako novinového žánru vyplýva, že autor komentára predkladá čitateľovi vlastné stanovisko k udalostiam a faktom. S udalosťami bývajú spojené konkrétne osoby alebo skupiny osôb, a tak sa komentátor vlastne nemôže vyhnúť ani vyjadreniu stanoviska k týmto osobám a hodnoteniu ich zástoja v komentovanej udalosti. V dôsledku toho popri vecnej analýze krokov, ktoré istá osoba urobila, komentáre obsahujú aj akúsi "klasifikáciu" osôb, ich označenie rozličnými atribútmi (porov. aj 3.2). Pravdaže, voľba atribútu závisí najmä od politickej orientácie či prí-

služnosti komentátora, takže výsledok "klasifikácie" sa nemusí stretnúť so všeobecným súhlasom a nemusí sa pokladať za objektívny.

5.1 Pozoruhodné je, že v zhromaždených komentároch prevažujú negatívne atribúty často so silným expresívnym nábojom, napr. *insitní politici, slovenskí Kalvodovia* (toto spojenie sa vníma ako negatívne hodnotenie vzhľadom na postoje politika Kalvodu k Slovákom a Slovensku), *terajší vojenský mocipáni, politickí trpasľáci, páni z ministerstiev, géniovia na ministerstvách* (v obidvoch posledných príkladoch posmešné označenie osôb v súvislosti s machináciami pri privatizácii niektorých podnikov), *politický "lúmen" – predstaviteľka strany Demokrati 92, najznámejší politickí maskoti, federálni a iní janičiarski amatéri, premúdri "otekovia" z Prahy, monetaristickí technokrati trhového mechanizmu*.

5.2 So zámerom prezentovať negatívne hodnotenie sa v istých kontextoch použili aj bezpríznačkové slová a spojenia slov, ba aj slová vyjadrujúce priateľský alebo familiárny vzťah (hypokoristiká): *Holčikovi demokrati* (porov. kontext *...na rovnakej adrese /rozumej na smetisku dejín/skončili aj Holčikovi demokrati*), *baťko* ("*Baťko*" nám radí znovu, lenže na koho /!/ strane vlastne stojí).

6.0 V novinových komentároch je takisto dobre viditeľná tendencia nepomenúvať vždy veci, javy a deje ich pravým menom, ale namiesto neho uprednostniť zástupné pomenovanie založené na prenášaní významu. Inými slovami, je tu zreteľná tendencia vyjadrovať sa obrazne. Politik, publicista, isteže aj ne jeden čitateľ môže za tým hľadať diplomáciu či diplomatickosť komentátora, no z hľadiska tvorby textu je to vedomé úsilie podať tému kultivovanou a pôsobivou jazykovou formou. Výsledkom tohto úsilia sú napr. takéto vyjadrenia: *hrat' o čas* namiesto *zdržiavať*, *bez problémov zrátať* n. *ľahko na niečo prísť/jednoducho niečo zistiť*, *dostať za mreže* n. *uväzniť/zatvoriť*, *byť/zostať veľkou neznámou* n. *vážnym problémom*, *zloženie poslaneckého sľubu* v *aktívnej seizmickej zóne* n. v *politicky neistej situácii*. Z niektorých podobných vyjadrení častot' výskytu už urobila kliše, napr. *húst' obohratú pesničku* n. *jednostaj hovoriť to isté*, *zastaviť koleso času* n. *vývin/progres, ide o špičku ľadovca* n. *o malú nepatnú časť niečoho*, z iných sa zasa ozývajú slová "stálice" z politického slovníka publicistov slúžiacich predchádzajúcemu režimu, napr. *poslať ODÚ... nadľho na smetisko dejín*, *ozývať sa zo smetiska dejín*, *dostať sa do prepahliska odsúdenej ideológie*.

6.1 V jednotlivých prípadoch sa obraznosťou doslova mrhá: *začala sa nová ofenzíva tejto informačnej vojny* (v príslušnom kontexte informačná vojna znamená "dezinformáciu, zatajovanie, klamanie", novou ofenzívou potom treba rozumieť stupňovanie dezinformovanosti, zatajovania alebo kla-

mania); *...keď sa zatvárajú dvierka na možné ústupky...*, *keď sa zbytočne rinčť zbraňami* (neobrazne: keď nie sú možné/dovolené ústupky..., keď sa vyhráza). Žiada sa upozorniť, že niektoré obrazné vyjadrenia je schopný dešifrovať len rozhradený čitateľ, napr. *rozhodnutie o tom, kto sa nast'ahuje do paláca Quirinale*. Takúto formuláciu vie previesť na neobrazné vyjadrenie *kto bude prezidentom* len ten, kto vie, že hlava Talianska má sídlo v paláci Quirinale.

6.2 Osobitne treba pripomenúť, že mnohé obrazné vyjadrenia sú v novinových komentároch transplantáciou terminológie rozličných hier a športu do slovníka politickej publicistiky: *nechávať v talóne*, *označiť za jednu z karát politického pokru* (!), *zavážila tzv. nemecká karta*, *karty sú rozdané*, *všetko je jasné*, *vsadiť* (!) *na správneho koňa*, *vsadené* (!) *tutovky podľa niektorých expertov nesklamú*, *(dres) prezliekol aj predseda*, *viacerí zmenili politické dresy*, *prišiel* (z Milána) *d'alší tvrdý úder*.

7.0 V repertoári jazykových prostriedkov použitých vo východiskových komentároch je významnou zložkou frazeológia (kompletné frazeologizmy alebo ich časti, parafrázy a nápodoby frazeologizmov). Uplatňuje sa v titulkoch (pozri 2.1), kde má zväčša iba úlohu upútať pozornosť čitateľa, no vo vlastnom texte komentára plní viaceré funkcie. Jednou z nich je osviežovanie textu zaujímavým, účinným a kultivovaným výrazom (všeobecná funkcia). Takýmto výrazom autor komentára napríklad vyzdvihuje dôležitosť očakávanej udalosti (*V Prahe sa dnes bude lámať chlieb*), konštatuje isté fakty, ktoré by bez ozvlášťujúceho výrazu mohli zostať nepovšimnuté (*Klaus si je vedomý, že jeho káru ťahajú predovšetkým stúpeni radikálnej reformy*), vyslovuje predpoklady (*Čím nekompromisnejším postojom sa budú prezentovať, tým viac sa bude miska váh prikláňať k rozdeleniu ČSFR*), upevňuje závery vlastnej analýzy (*Žiadna kaša sa neje taká horúca. Ale tá "post-juhoslovanská" je hádam až prihorúca*), predkladá životnú skúsenosť, sentenciu priliehajúcu k danej téme (*...v živote nikdy nič nebýva zadarmo... Nuž, koľko hláv, toľko právd*), otvára odsek (*Kde nie je žalobca, nie je ani sudca*), alebo ho zatvára (*Opäť začína platiť, kto má moc a peniaze, má pravdu*), završuje komentár (*Ale aj to, prečo sa šidlo z vreca muselo vykľuť práve teraz*) atď.

8.0 Percepcia komentára ako autorsky aj čitateľsky náročného novinového žánru predpokladá u čitateľa rozhradenosť, značnú mieru

** Patria sem aj v publicistike veľmi frekvencované spojenia *patová situácia*, *čierny Peter*, ktoré sa však v našom materiáli nevyskytli.

informovanosti o spoločenských problémoch a procesoch, pravdaže, aj primeraný stupeň vzdelanosti. Autori komentára kalkulujú s týmto predpokladom, čo okrem iného dokazuje výskyt cudzích slov a lexikálnych citátov z rôznych jazykov: *kauza Mečiar, kauza Gabčíkovo, etapa deetatizácie, zahľadáť faux pas, poslanecké enklávy, zvyky doyenov poslaneckých snemovní, rozatomizované plénum, zachovať dekrétum, garantovať definitívnu moc, unisono sa zhodovať, de iure, de facto* atď. Na dvoch posledných lexikálnych citátoch je dokonca postavený celý komentár od titulku (*De iure áno, de facto nie*) cez vstupnú vetu (*De iure by bolo všetko v poriadku*) a ďalší text (vyskytujú sa v ňom "kovalentné", dvojicou výrazov *de iure – de facto* zviazané formulácie: *De iure existuje sieť... De facto nie sú peniaze...*, *De iure zákon o plate... je krásny, de facto... úradníkom sa podstatne zníži plat*) až po sám záver komentára (*...aby ich činnosť bola na prospech spoločnosti. Nielen de iure, ale aj de facto*).

8.1 Aspoň marginálne treba spomenúť, že miestami sa vyskytli aj kontexty, v ktorých sa cudzie slovo nepoužilo náležite: *...maďarská strana kultivuje myšlienku rozporu slovenskej vlády s federálnou* (namiesto spojenia *kultivovať myšlienku* sú v takýchto kontextoch vhodnejšie napr. spojenia *zaoberať sa myšlienkou, venovať pozornosť myšlienke* a i.).

9. Ďalšiu vrstvu jazykových prostriedkov novinového komentára tvoria publicizmy a okazionalizmy (príležitostné slová). Medzi publicizmami sú to popri jednotlivých slovách ako *brífing, presfoyer, machinácie* (niekedy s atribútom zákulisné), *mítting, iniciovať, zviditeľniť (sa), transparentný, mimoparlamentný* atď. najmä spojenia slov (azda možno publicizmy chápať trocha širšie) opakujúce sa v komentároch publikačných orgánov patriacich liberálom, konzervatívcom či národne orientovaným. Ide napr. o spojenia *radikalizácia pomerov, mapa zajtrašej Európy, vmanévrovať do nevďačnej úlohy/roly, podávať v rôznom balení, vstúpiť do štrajkovej pohotovosti, spolitizovať problém, diplomatické okolky, politická reprezentácia, politická scéna, skostnatenie politického systému, vynikať razantnosťou* a mnohé ďalšie.

Pokiaľ ide o okazionalizmy, ich výskyt je z pochopiteľných príčin zriedkavejší; vo východiskovom materiáli sú to slová *štátostrana* (*štátostrany robia čistky, štátostrany sa obávajú neúspechu, a tak sa betónujú*; okazionalizmus *štátostrana* je neústrojné slovo), *slovákštátovský* (slovtvorne deformované adjektívum významovo zodpovedajúce opisnému vyjadreniu "týkajúci sa slovenského štátu"), *Absurdistan* (zosmiešňujúce pomenovanie štátu, v ktorom sa dejú nezmyselné veci a môže sa stať čokoľvek).

10. Pri inventarizácii jazykových prostriedkov akéhokoľvek textu je potrebné a z hľadiska jazykovej kultúry a výchovy aj užitočné evidovať aj tie prostriedky, ktoré odporujú spisovnej norme. Treba osobitne vyzdvihnúť, že výskyt takýchto prostriedkov – povedané priamo, výskyt jazykových chýb a nepodarkov – je v skúmaných materiáloch povzbudivo nízky.

Osihotene sa vyskytli nefunkčne použité subštandardné slová (*...aby si však kubánska strana vybljala mindráky inzultáciou zahraničných novinárov... – namiesto subštandardného slova mindráky sa malo použiť spisovné slovo komplexy alebo opisný výraz pocity menejcennosti*), nespisovné slová alebo konštrukcie (*popravčia čata* n. *popravná*; *nejapný* n. *neokrôchaný, neogabaný, vsadiť na zastrašovanie, na správneho koňa* n. *staviť; vsadené tutovky* n. *podané; nechať sa počuť* n. *dať o sebe vedieť/upozorniť na seba*), chybné väzby, resp. kontaminácie (*ochota ku kompromisu* n. *na kompromis; v súvislosti s udalosťami v a okolo Juhoslávie* n. *v Juhoslávii a okolo Juhoslávie*, resp. *v Juhoslávii a okolo nej*). Ďalej sa vyskytli ustálené spojenia narušené zakomponovaním nevhodného slova (*adresovať na vrub predchádzajúceho parlamentu* n. *pripísať na vrub predchádzajúcemu parlamentu*), chybné tvary slov (*zástanci* n. *zástancovia, pokru* n. *pokeru*), zamieňanie zámena či zámenom *kto* (*na koho strane stojí* n. *na čej strane*), nevhodná zámena príslovky predložkovým výrazom (*prídu oveľa* n. *prídu o veľa*) ap.

11. Do rámca argumentačných textov, medzi ktoré patrí aj novinový komentár, logicky zapadá jednak vyslovovanie istých predpokladov či hypotéz, jednak uvádzanie presvedčivých argumentov. Pravdaže, zaznamenaním tohto faktu sa už prechádza od inventarizácie vlastných jazykových prostriedkov k textovej štruktúre a štýlu komentára.

11.1 Predstavitelia jednotlivých strán a hnutí na základe postupu politického protivníka ochotne a pohotovo vyslovujú hypotézy o možných dôsledkoch konkrétneho postupu alebo kroku. Napr. zostavenie menoslovu novinárov, ktorí sa po voľbách mohli zúčastniť na tlačovej besede s hlavným predstaviteľom víťazného hnutia, sprevádzali komentátori opozičnej tlače takýmito hypotézami: *Povedzme si však úprimne, že takýto spôsob konania je zavádzanie cenzúry tlače. O pár dní sa môže veľmi ľahko stať, že tento líder nadiktuje svojej sekretárke zopár viet a ona ich rozpošle faxom po jednotlivých redakciách bez možnosti kladenia novinárskych otázok* (Slovenský denník, 15. 6. 1992, s. 1). Alebo: *Azda nemusíme so strachom očakávať, keď HZDS vyzve ostatné politické strany Slovenska, aby sa zúčastnili veľkého, všeobjímajúceho zlučujúceho zjazdu politických strán a hnutí* (tamže).

Účinnejšie a presvedčivejšie ako hypotéza sa však do stratégie presvedčania zapája argumentácia. V úlohe argumentov sa využívajú predovšetkým

fakty: *Lahko bolo českej pravici presvedčať českého voliča o vhodnosti pracovnej politiky, keď miera nezamestnanosti v ich republike klesla pod 3 percentá, čo je menej než priemer vyspelých západných štátov. Na Slovensku je to takmer 12 percent...* (Slovenský denník, 8. 6. 1992, s. 1). *Za ostatné dve desaťročia z povrchu zemegule zmizlo 200 miliónov hektárov lesných porastov a púšte sa zmocnili ďalších 120 miliónov hektárov* (Práca, 4. 6. 1992, s. 9). Osvedčený spôsob argumentácie je porovnávanie paralelných udalostí alebo procesov doma a v cudzine, hľadanie analógie medzi nimi alebo jej odmietanie: *Pravdou je, že premeny vo východnej Európe vyburcovali aj slovenské snahy o medzinárodné zviditeľnenie sa. Avšak nie v krajne radikálnej podobe. Stále dominuje úsilie o ústavné postupy* (Práca, 11. 6. 1992, s. 2). Dosť často sa argumentuje usvedčovaním politického súpera z toho, že opúšťa volebný program, proklamované princípy ap.: *Bol to práve kresťanský morálny fundament a úcta k pravde a k životu, ktorý prispel k porážke KDH. Občania pochopili, že kampaň založená na nenávisti nemá s kresťanstvom nič spoločné* (Koridor, 8. 6. 1992, s. 1).

12.0 Napokon treba zaznamenať, že niektoré komentáre sú vedome písané tak, že autor dáva čitateľovi na vedomie prítomnosť autorského subjektu: *V súvislosti s udalosťami v Juhoslávii ma, priznám sa, nemilo prekvapilo vyhlásenie... Veru neviem, kto a ako by mohol momentálne uskutočniť blokádu Belehradu zo vzduchu.* Taktó autor vyslovuje subjektívny názor, predstiera, že hovorí iba za seba a neočakáva súhlas čitateľa s vlastným stanoviskom ku komentovanej udalosti. Naproti tomu v iných komentároch – v našej vzorke ich je väčšina – autor svoju prítomnosť buď "zastiera" použitím 1. osoby množného čísla (*dúfajme, že..., nazdávame sa, že..., povedzme si však*), buď prvým ani druhým spôsobom do textu vôbec nevstupuje, aj keď je na to možnosť: *Práve tento široký záber voličov bude zrejme kameňom úrazu, keď bude treba vydávať účty za sľuby, keď bude hnutie postavené pred riešenie konkrétnych problémov nezamestnanosti, školstva, zdravotníctva, vodného diela, atómovej elektrárne pri obmedzenej tvorbe potrebných zdrojov peňazí.* (Na začiatok ukážky – hneď po situačnom vstupe – sa dá ľahko vsunúť vyjadrenie *podľa môjho/nášho názoru* a signalizovať tak "viditeľnú" alebo menej "viditeľnú" prítomnosť autorského subjektu.) Neprítomnosť autorského subjektu je v skúmaných komentároch bežnejšia; vyvoláva sa tým zdanie, že názor vyslovený v komentári je objektívny a všeobecne sa prijíma.

12.1 Iný prostriedok, ktorým komentátor pripomína čitateľovi svoju prítomnosť, je rečnícka otázka: *Kde zostali sľubované verejné dražby?, Môžu byť pre niekoho výsledky volieb 1992 prekvapením?* Takýmto otázkam

záväzne predchádza dostatočne obšírny (ale najmä presvedčivý) výklad, ktorý zväčša umožňuje len kladnú odpoveď na rečnícku otázku. Prirodzene, že iné funkcie majú zisťovacie otázky, ktorých takisto býva v komentároch značný počet. Komentátor sa pomocou nich usiluje prilákať čitateľa pozorovať vec, o ktorej bude v komentári reč (*Všimli ste si?*), spolu s ním o probléme uvažovať (*Čo teda za tým je?*) ap.

Zhrnutie: Od konca roku 1989 sa novinový komentár tvorí v zmenených spoločenských podmienkach – v demokratickom spoločenskom prostredí. Dokazuje to možnosť písať a vymieňať si názory o čomkoľvek. Komentár ako žáner je učebnicovým príkladom, na ktorom sa dajú ilustrovať všetky vlastnosti textu, ktorý má vplývať na myslenie a formovať ho. Vzhľadom na takéto určenie autori súčasného novinového komentára venujú veľkú (až mimoriadne veľkú) pozornosť titulku, starostlivo vyberajú atribúty (najmä hodnotiace atribúty), do presvedčania (persuázie) vo veľkom rozsahu zapájajú expresívne výrazivo, ďalej nepriame pomenovania založené na prenášaní významu (v rámci toho treba osobitne vyzdvihnúť transplantáciu terminológie rozličných hier a športu do slovníka novej publicistiky) a frazeológiu. Slovnú zásobu komentára obohacujú o publicizmy, vhodne využívajú okazionalizmy, do textu komentára vkladajú vlastné analýzy udalostí, vyslovujú v súvislosti s tým hypotézy a prinášajú argumenty, autorský subjekt v texte skôr potláčajú, než sprítomňujú.

Z hľadiska jazykovej kultúry a samovoľnej jazykovej výchovy je významné, že väčšina komentátorov osvedčuje solídne ovládanie spisovnej normy, štylistických postupov a štylizáciu zručnosť. Tieto pozitívne zistenia bezprostredne súvisia s tým, že popri profesionálnych novinároch sa komentára ujali viacerí spisovatelia a pracovníci z oblasti spoločenských vied (najmä vied o literatúre).

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Panská 26, Bratislava

LITERATÚRA

- HORÁK, G.: Nadpisy úvodníkov Pravdy. Kultúra slova, 16, 1982, s. 302–305.
HORECKÝ, J.: Argumentačný text. Kultúra slova, 22, 1988, s. 65–71.
HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSAK, J. a kol.: Dynamika slovných zásob súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989. 436 s.
MASÁR, I.: Niektoré črty jazyka a štýlu športovej publicistiky. Kultúra slova, 15, 1981, s. 69–79.
MISTRÍK, J.: Kapitoly zo štylistiky. Bratislava, Obzor 1977. 248 s.
MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 584 s.
ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E.: Syntax. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 272 s.

Abreviatúry a značky ako osobitné druhy termínov v lekárskej genetickej terminológii

MÁRIA BUJALKOVÁ

Nové pomenovania sa môžu tvoriť aj skracovaním slov z viacslovných pomenovaní tak, že sa z nich vyberajú začiatkové písmená alebo slabiky. Výsledkom tohto spôsobu tvorenia slov sú skratky, abreviatúry, resp. akronymy (Horecký, 1988, s. 63), t. j. mená utvorené z prvých, začiatkových prvkov slov (gr. *akron* = začiatok, čelo). Skratky sa môžu tvoriť takmer neobmedzene od každého viacslovného alebo zloženého pomenovania.

Proces abreviácie, ktorý je dôsledkom ekonomizácie pri dorozumívaní, je interlingvistický proces. V terminológii lekárskej genetiky je najviac abreviatúr prevzatých z angličtiny. Tieto skratky vznikli zo zložených alebo viacslovných termínov pomenúvajúcich:

a) choroby látkovej premeny, napr.: *MPS* (mukopolysacharidóza), *ML II* (mukolipidóza II), *PKU* (fenylylketonúria), *IDDM* (insulin-dependent juvenile-onset diabetes mellitus – juvenilný diabetes mellitus závislý od inzulínu), *NIDDM* (non-insulin-dependent maturity-onset diabetes mellitus – diabetes dospelého veku nezávislý od inzulínu);

b) geneticky podmienené poruchy imunitného systému a krvných skupín, napr.: *SCID* (severe combined immunodeficiency diseases – ťažké kombinované imunodeficiencie), *HDN* (hemolytic disease of the newborn – hemolytická choroba novorodencov);

c) degeneratívne ochorenia, napr.: *NTD* (neutral tube defects – rázštepové chyby nervovej rúry), *CL + CP* (cleft lip + cleft palate – rázštep pery + rázštep podnebia);

d) zlúčeniny z biochemickej genetiky, napr.: *DNA* (deoxyribonucleic acid – deoxyribonukleová kyselina), *RNA* (ribonucleic acid – ribonukleová kyselina), *HPRT* (hypoxantinguanín-fosforibozyltransferáza), *PTC* (fenyltio-karbamid).

Využívaním skratiek sa tvoria aj zložitejšie útvary – viacslovné pomenovania s prvkami abreviácie a skladania slov, napr. *komplementárna DNA*, *mediátorová RNA*, kde skratka reprezentuje rodový termín. Postavenie atribútu má skratka napr. v termínoch: *G-farbiace metódy*, *G-prúžky* (*G* = Giemsova metóda, pri ktorej sa používa na farbenie zmes Giemsoho farbiva a ňou utvorené prúžky); *R-farbiaca metóda*, *R-prúžky* (*R* = reverse – opačný, metóda vytvárajúca prúžky s intenzitou opačného charakteru ako pri *G*-metódach); *Rh-systém* (*Rh* – odvodené od názvu opíc /*Macacus*

rhesus/, na ktorých sa robili pokusy, ktoré viedli k objaveniu tohto systému); *systém MHC* (major histocompatibility complex – hlavný histokompatibilný systém, ktorý je primárne zodpovedný za rozoznávanie vlastného od cudzorodého); *metóda HAT* (skratka vznikla z názvov hypoxantín, aminopterín, tymidín); *NOR-farbenie* (nucleolar organizing region – táto metóda využíva dusičnan strieborný, ktorý farbí oblasť nukleolového organizátora); *skóre LOD* (logarithm of the odds – logaritmus pomeru pravdepodobnosti).

Značky sú dohodnuté symboly na vyjadrenie rozličných pojmov, ktoré sa skladajú z jedného alebo niekoľkých písmen, číslíc, obrazcov alebo zo zoskupenia písmen a číslíc. Ako príklad značiek uvedieme niekoľko symbolov z chromozómovej nomenklatury:

<i>del</i>	delécia	<i>p</i>	krátke rameno chromozómu
<i>i</i>	izochromozóm	<i>q</i>	dlhé rameno chromozómu
<i>ins</i>	inzercia	<i>s</i>	satelit
<i>inv</i>	inverzia	<i>t</i>	translokácia
<i>mar</i>	marker (chromozóm)	<i>recp</i>	recipročná translokácia
<i>r</i>	kruhový chromozóm	<i>rob</i>	Robertsonova translokácia
<i>ter</i>	terminálny (označuje koniec chromozómu)		

Znamienko + (plus) pred číslom chromozómu znamená nadpočetnosť, znamienko – (mínus) chýbanie celého chromozómu, napr. +21 znamená, že jeden chromozóm 21 je navyše ako pri Downovom syndróme; za číslom chromozómu znamená predĺženie alebo skrátenie časti chromozómu, napr. 5p- znamená stratu časti krátkeho ramena chromozómu 5 ako pri syndróme cri du chat (Thompson – Thompsonová, 1988, s. 28).

Podobne sú veľmi frekventované skratky aminokyselín s medzinárodne používanou symbolikou, napr.: *ala* – alanín, *asp* – kyselina asparágová, *cys* – cysteín, *glu* – glutamín, *leu* – leucín, *lys* – lyzín, *met* – metionín, *tyr* – tyrozín atď.

V terminológii majú svoje miesto aj značky rozličných jednotiek a veličín; v oblasti medicínskej genetiky sú to napr. *kb* (kilobáza) = 1000 báz DNA alebo RNA; *cM* (centimorgan) = jednotka mapovej vzdialenosti medzi dvoma lokusmi na chromozóme; jeden cM je definovaný ako vzdialenosť bodov, medzi ktorými nastáva počas meiózy rekombinácia s 1% pravdepodobnosťou; *bp* (bázový pár) – slúži ako jednotka dĺžky úseku DNA, je to pár komplementárnych nukleotidov v molekule DNA. Do tejto skupiny by sme mohli zaradiť aj značku *F* = koeficient inbrídingu, je to pravdepodobnosť, s akou jedinec nesie na špecifickom lokuse dva gény identické pô-

vodom; d = koeficient genetickej determinácie, podiel geneticky podmienenej variácie kvantitatívneho znaku na celkovej variancii tohto znaku v populácii.

Niektoré symboly sú samotné sémanticky prázdne, obsah získavajú až pri konkrétnom použití v rámci určitej sústavy. Tak sa využívajú napr. malé alebo veľké písmená, číslice atď. Z genetických termínov sú takto utvorené napr. termíny: *systém krvných skupín A, B, O*; *trizómia D*; *syndróm XYY*; *monozómia X*; *kombinácia Tt × tt*. Kombináciou písmen a číslíc vznikli symboly F_1 (prvá filiálna generácia); G_1, G_2 (Gap 1 – fáza pokoja, jedno zo štádií bunkového cyklu, Gap 2 – premitotická nesyntetická fáza); P_1 (rodičovská generácia); sem patrí aj spôsob označenia chromozómových prúžkov, napr.: *1p33* – znamená chromozóm č. 1, krátke rameno, oblasť 3, prúžok 3.

Tieto termíny by sme mohli zaradiť do veľkej skupiny tzv. numerických termínov, v ktorých majú čísla (čísllice) dôležitú funkciu. V terminológii lekárskej genetiky sa využívajú najmä v biochemickej genetike a pri numerických a štruktúrnych aberáciách chromozómov:

a) v biochemických genetických termínoch a ich skratkách, napr. *glukózo-6-fosfátdehydrogenáza (G6PD)*, *kyslá fosfatáza 2 (ACP 2)*, *21-hydroxyláza*, *3-hydroxy-3-metylglutaryl-koenzým A-reduktáza (HMG-Co-A-reduktáza)*, *galaktóza-1-fosfát-uridyl-transferáza*;

číslícová povaha gréckych písmen sa využíva v biochemických termínoch: α -, β -, γ -, δ -, ϵ -*polypeptidy*, β -*globulín*, α -*galaktozidáza*;

b) z numerických aberácií chromozómov sú najznámejšie autozómové trizómie: *trizómia 8, 9, 11, 13, 14, 16, 18, 21, 22*. Počet chromozómov je pre každý druh typický (u človeka je to $2n = 46$, resp. $n = 23$). Každý počet, ktorý nie je celým násobkom n , je aneuploidný. Aneuploidia sa môže označovať ako trizómia (počet chromozómov je $2n+1$, pričom jeden chromozóm sa vyskytuje trikrát) alebo ako monozómia (počet chromozómov je $2n-1$, pričom jeden chromozóm sa vyskytuje len raz).

Štruktúrne aberácie chromozómov sú prevažne dôsledkom chromozómových zlomov. Zo štruktúrnych aberácií uvedieme ako príklad delécie (strata úseku chromozómu): *4p-*, *4q-*, *5p-*, *13p-*. Napr. symbol *5p-* znamená deléciu krátkeho ramena chromozómu 5 (*syndróm cri du chat*, *syndróm "mačacieho plaču"*). Inverzia znamená, že úsek chromozómu je otočený o 180° a opätovne sa spája so zvyškom chromozómu; symbol *inv /2/ /p21q31/* = zlomy a následné spojenia na prúžku p21 krátkeho ramena a prúžku q31 dlhého ramena chromozómu 2.

Číslícovú povahu majú aj numerické aberácie gonozómov. Tie sa označujú vo vzťahu k tomu, či ide o ženský, alebo mužský fenotyp.

Mužský fenotyp: 47, XXY
47, XYY
48, XXXY atď.
ženský fenotyp: 45, X
47, XXX
48, XXXX.

Na záver uvedieme príklady opisu chromozómových aberácií:

45, XY, -21 mužský karyotyp so 45 chromozómami a chýbaním jedného chromozómu 21 (monozómia 21) (Ferák – Sršeň, 1990, s. 328);

46, XY, -14 + t/14q21q/ celkový počet chromozómov je 46, chromozóm 14 chýba a Robertsonova translokácia dlhých ramien chromozómov 14 a 21 je navyše (Thompson – Thompsonová, 1988, s. 151).

Abreviáciou a akronymizáciou sa zjednodušujú zložené a viacslovné termíny, čím sa uľahčuje manipulácia s nimi v texte. Abreviatury sú v podstate technickou záležitosťou, ale nemohli by fungovať bez poznania verbálnych prvkov termínu. Ich prínosom je ekonomickosť jazykového prejavu. Nevýhodou abreviatur je ich demotivovanosť, čo zužuje sféru ich používania na úzku skupinu odborníkov. Niektoré sú však známe aj širšiemu okruhu používateľov jazyka, napr. *DNA*, *RNA*, *systém krvných skupín A, B, O*, *Rh-faktor*. I keď je tvorenie termínov abreviáciou dosť okrajové, skratky a značky ako osobitné druhy termínov v lekárskej genetickej terminológii tvoria pomerne početnú skupinu.

Podľa názoru L. Hoffmanna nemôžeme abreviatury stotožňovať so symbolmi, hoci práve začiatkové písmená pomenovaní ako označenia prvkov a ich zlúčenín sa vo funkcii symbolov používajú často napr. v chémii (1987, s. 176). Súhlasíme s týmto názorom, preto chápeme značky (symboly) ako doplnenie terminologickej slovnej zásoby.

Pre väčšinu skratiek a značiek v lekárskej genetickej terminológii je príznačné, že sú prevzaté najmä z angličtiny a používané medzinárodne. Týka sa to termínov z biochemickej genetiky (*G6PD*, *HPRT*, *HMG-Co-A-reduktáza*, α -*galaktozidáza*, *ala*, *DNA*), klinickej genetiky (*SCID*, *IDDM*, *PKU*, *systém MHC*, *trizómia 8*), cytogenetiky (*del*, *inv*, *p*, *q*, G_1 , G_2 , *1p33*).

Ústav cudzích jazykov Jeseniovej lekárskej fakulty UK
Martin, Záborského 2

LITERATÚRA

FERÁK, V. – SRŠEŇ, Š.: Genetika človeka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990. 448 s.

HOFFMANN, L.: Kommunikationsmittel Fachsprache. 3. vyd. Berlin, Akademie-Verlag 1987. 298 s.

HORECKÝ, J.: Slovenčina v našom živote. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 128 s.

THOMPSON, J. S. – THOMPSONOVÁ, M. W.: Klinická genetika. Preložil V. Izakovič. Martin, Osveta 1988. 440 s.

Motivovanosť anglických, ruských a slovenských lekárskejších termínov

GABRIELA POLÁČKOVÁ

1. Spomedzi základných vlastností termínu sa v jazykovednej literatúre často hovorí o jeho motivovanosti ako o prvej a základnej vlastnosti. Hovorí sa o nej dokonca v súvislosti s takými procesmi v odbornom jazyku, ako je internacionalizácia a unifikácia terminológie. Tieto procesy sú súčasťou "svetového jazykového procesu, v ktorom sa jazyky navzájom zblížujú, najmä pokiaľ ide o základné prvky vedeckého jazyka, o terminológiu" (Horecký, 1978, s. 321). Internacionalizácia v odbornom jazyku je podmienená obrovským rozmachom vedy, s čím súvisí i medzinárodná výmena skúseností a poznatkov. To má za následok nevyhnutné preberanie lexiky jednak z bohatého fondu slov grécko-latinského základu, ale i preberanie z iných národných jazykov, v súčasnosti predovšetkým z angličtiny. Internacionalizácia terminológie však nespočíva iba v preberaní lexiky z iných jazykov. Jej ďalším znakom je aj "preberanie motivácie pomenovania, najmä pri termínoch utvorených na základe metafory. Aj pri preberaní hotových pomenovacích prostriedkov, aj pri preberaní motívu pomenovania sa sleduje rovnaký pragmatický cieľ: uľahčiť odborný styk a zefektívniť ho" (Masár, 1983, s. 293). Motivovanosťou termínu rozumieme takú vlastnosť, pomocou ktorej možno pochopiť sémantickú zviazanosť medzi odvodeným, odborným významom a významom, ktorý bol pre toto slovo prvotný. Podľa I. Masára motivovanosť je "teda vlastnosť termínu, ktorá zo synchronného pohľadu poukazuje na motív (podnet, stimul) a spôsob jeho utvorenia" (Masár, 1989, s. 203). Z uvedeného vyplýva, že motivovanosť je naozaj dôležitá vlastnosť pri tvorení termínov a predstavuje predmet záujmu mnohých jazykovedcov.

V závislosti od typu motivovanosti sa v literatúre stretávame s rôznym delením termínov. Napríklad ruský terminológ D. S. Lotte (1971, s. 472) rozdeľuje termíny na tri skupiny: 1. správne (právilno orientujúššie), 2. neutrálne a 3. nesprávne (ložno orientujúššie). M. N. Černiakovskij ich rozdeľuje na 1. kvalifikačné (kvalifikativnyje), 2. asociačné (associativnyje) a 3. neutrálne (Petrovskij, 1984, s. 422) a D. Oroszová na 1. slovtvorne motivované, 2. syntakticky motivované a 3. sémanticky motivované (Oroszová, 1983, s. 326–327).

Cieľom nášho uvažovania je ukázať, akú úlohu zohrala a stále zohráva motivovanosť v procese tvorenia terminologických pomenovaní v medicíne. Na dosiahnutie tohto cieľa sme urobili konfrontačnú analýzu skúmanej vzorky anglických (A), ruských (R) a slovenských (S) lekárskejších termínov.

2. Lekárska terminológia vždy do istej miery odrážala stav a vývin medicíny v určitom časovom období. Medicína dodnes používa mnohé historické termíny, ktorých pôvod je jasný len na základe historického výkladu, a opačne, jazykový rozbor niektorých termínov pomáha pri objasňovaní niekdajších názorov na chorobu. V lekárskej terminológii je akumulované úsilie lekárov a vedcov rôznych krajín o poznanie podstaty človeka, stavby a funkcie jeho organizmu, príčin vzniku chorôb i spôsobov ich liečenia. V porovnaní s inými vedeckými oblasťami lekárska a biologická terminológia dosiahli najvyšší stupeň internacionalizácie. Tento fakt možno vysvetliť predovšetkým všestranným vplyvom, ktorý mali na lekársku terminológiu celé stáročia až dodnes dva klasické jazyky – starogrécky a latinský. Grécky a latinský jazyk sa tradične považujú za základný zdroj dopĺňania lekárskej terminológie. Grécko-latinské termíny ľahko prenikajú do terminológie iných národných jazykov a po modifikácii podľa foneticko-morfologických daností týchto jazykov sa menia na internacionálne pomenovania – na internacionalizmy. Z uvedeného však nevyplýva, že lekárska terminológia našla jediný svoj zdroj v latinčine a gréčtine. V každej z porovnávaných medicínskych terminológií dodnes existujú a používajú sa aj pomenovania domáceho pôvodu. Sú to predovšetkým jednoslovné anatomické názvy, napr. A: *arm, back, bladder, chin, finger, gall, gut, hair, hand, heart, hip, knee, liver, lung, mouth, neck, thumb, tongue* (uvedené názvy sú anglosaského pôvodu); R: *бедро, бок, бровы, волос, голова, горло, грудь, зуб, лицо, лоб, нос, ноготь, плод, почка, рука, селезенка, сердце, ухо*. Ruské názvy majú pôvod ešte v praslovanskom jazyku, podobne ako slovenské: *bok, brucho, čelo, dlaň, hlava, hrdlo, jazyk, nos, krk, oko, palec, ruka, srdce, ústa, vlasy, zub*.

Okrem týchto príkladov možno v porovnávaných jazykoch zaznamenať termíny prevzaté z francúzštiny, taliančiny, španielčiny, holandčiny, nemčiny, čínštiny atď. Z francúzštiny sú napr. tieto termíny: A: *cretin, grippe, tampon, bandage, cannula, pipette*; R: *кретин, грипп, тампон, бандаж, канюла, пипетка*; S: *kretén, chrípka, tampón, bandáž, kanyla, pipetka*. Z taliančiny sú tieto termíny: A: *belladonna, malaria, pellagra, scarlatina*; R: *белладонна, малярия, пеллагра, скарлатина*; S: *beladona, malária, pelagra, šarlach*.

3. Z jazykového hľadiska je však najzaujímavejšie sledovať v terminológii rôznych jazykov pomenovania, v ktorých je ich motivovanosť priezračná. Motivovanosť je však najpriezračnejšia v čase vytvorenia nového termínu alebo v čase, keď sa slovu z bežnej slovnej zásoby priraduje odborný význam. Neskôr, keď sa termín už bežne používa, motivovanosť sa neraz stráca, napr. A: *chickenpox*, R: *ветряная оспа*, S: ovčie kiahne.

Podľa ústneho vysvetlenia historika medicíny J. Junasa detská choroba, ktorú v súčasnosti označujeme na Slovensku ako ovčie kiahne, je vlastne modifikáciou kiahní, ktoré sa vyskytovali na slizniciach a vemenách oviec a kráv. Názov detskej choroby *ovčie kiahne* teda vznikol pravdepodobne preto, že túto chorobu si v minulosti všimli aj u oviec.

3.1. Motivovanosť môže byť vyjadrená p r i a m o, bezprostredným zachytením významného príznaku, napr.:

A:	R:	S:
<i>shoulder slip</i>	<i>вывих плеча</i>	<i>vyklbenie ramena</i>
<i>gastroplasty</i>	<i>гастропластика</i>	<i>plastika žalúdka</i>
<i>bloodforming</i>	<i>кроветворный</i>	<i>krvotvorný</i>
<i>deaf-mutism</i>	<i>глухонмота</i>	<i>hluchonemota</i>
<i>mediastinum</i>	<i>средостение</i>	<i>medzihrudie</i>
<i>blood-circulation</i>	<i>кровообращение</i>	<i>krvný obeh</i>
<i>mental-deficiency</i>	<i>слабоумие</i>	<i>slabomyseľnosť</i>
<i>connective tissue</i>	<i>соединительная ткань</i>	<i>spojivové tkanivo</i>
<i>after brain</i>	<i>задний мозг</i>	<i>zadný mozog</i>
<i>longsightedness</i>	<i>дальнозоркость</i>	<i>d'alekozrakosť</i>

Uvedené termíny vznikli vo všetkých troch jazykoch na základe rovnakej motivácie spojením rôznych príznakov do jedného pojmu.

3.2. Motivovanosť môže byť vyjadrená n e p r i a m o, prostredníctvom rôznych asociácií. Zvyčajne sú to názvy založené na metaforách a prirovnaniach, t. j. sú utvorené od slov nemedicínskeho pôvodu. Táto rozsiahla skupina terminologických pomenovaní je nesporne najzaujímavejšia i z konfrontačného hľadiska. V takýchto termínoch sa uplatnili napríklad názvy niektorých živočíchov:

A: *cancer* R: *рак* S: *rakovina* L: *cancer – rak*

Toto nádorové ochorenie pomenoval podľa desaťnohého živočícha z triedy kôrovcov už Hippokrates. Motivovanosť termínu vysvetlil podrobnejšie Galenos, významný predstaviteľ starovekej medicíny. Opísal podobu rakoviny v ženskom prsníku a uviedol, že v nádore sú krvné cievy rozvetvené ako nohy raka. Pavol z Aeginy zdôvodnil tento názov tým, že nádor sa šíri do okolitých tkanív ako račie klepetá (Junas, 1992, s. 10).

Aj v názvoch iných ochorení možno prostredníctvom etymologickej analýzy vysvetliť použitie názvu živočícha ako motivačného prvku:

A:	R:	S:	L:
<i>lupus</i>	<i>волчанка</i>	<i>lupus</i>	<i>lupus – vlk</i>
<i>ichthyosis</i>	<i>ихтиоз</i>	<i>ichtyóza</i>	G: <i>ichthys – ryba</i>
<i>harelip</i>	<i>заячья губа</i>	<i>zajačí pysk</i>	L: <i>labium leporinum (lepus – zajac)</i>

Podobnosť so zbraňami je motivačným prvkom v týchto termínoch:

A:	R:	S:	G:
<i>xiphoid cartilage</i>	<i>мечевидный отросток</i>	<i>mečovitý výbežok</i>	<i>xiphos – meč</i>

Týmto termínom sa pomenúva časť hrudnej kosti, ktorá sa tvarom podobá na čepeľ meča.

A:	R:	S:	L:
<i>vagina</i>	<i>влагалище</i>	<i>pošva</i>	<i>vagina – pošva</i>
<i>thyroid gland</i>	<i>щитовидная железа</i>	<i>štítina žľaza</i>	G: <i>thyroides – štítový</i>

Podobnosť s hudobnými nástrojmi je motivačným prvkom v týchto termínoch:

A:	R:	S:	L:
<i>tympanum</i>	<i>барабанная полость</i>	<i>bubienok</i>	<i>tympanum – bubon</i>

Bubienok je blanitý útvar, ktorý sa nachádza medzi stredným a vnútorným uchom a svojou podobou pripomína membránu bubna.

A:	R:	S:	G:
<i>salpinx (uterine tube)</i>	<i>маточная труба</i>	<i>vajčkovod</i>	<i>salpinx – trúba</i>
<i>internal fistula</i>	<i>внутренний свищ</i>	<i>vnútorná fistula</i>	L: <i>fistula – píšťala</i>

Podobnosť s predmetmi domácej potreby je motivačným prvkom v týchto termínoch:

A:	R:	S:	L:
<i>shoulder blade</i>	<i>лопатка</i>	<i>lopatka</i>	<i>scapula – lopata</i>

Lopatka je plochá, trojrozmerná kosť pletenca hornej končatiny. Svojím tvarom pripomína lopatu.

A: <i>pelvis</i>	R: <i>таз</i>	S: <i>panva</i>	L: <i>pelvis</i> – panva
<i>infundibulum</i>	<i>воронка</i>	<i>lievik</i>	<i>infundibulum</i> – lievik
<i>hammer</i>	<i>молоточек</i>	<i>kladivko</i>	<i>malleus</i> – kladivo
<i>anvil</i>	<i>наковальня</i>	<i>nákovka</i>	<i>incus</i> – nákovka
<i>stirrup</i>	<i>стремя</i>	<i>strmienok</i>	<i>stapeda</i> – strmeň

Podobnosť s poľnohospodárskymi plodinami je motivačným prvkom v týchto termínoch:

A: <i>sesamoid</i>	R: <i>сесамовидная кость</i>	S: <i>sezamská kostička</i>	G: <i>sesamon</i> – sezam
--------------------	------------------------------	-----------------------------	---------------------------

Sezamské kostičky sú drobné kosti, ktoré sa spravidla nachádzajú v oblasti kĺbového spojenia článkov prstov rúk a nôh v miestach, kde sa upínajú šľachy svalov.

A: <i>Adam's apple</i>	R: <i>Адамово яблоко</i>	S: <i>Adamovo jablko</i>	L: <i>prominentia laryngea</i>
<i>hordeolum</i>	<i>ячмень</i>	<i>jačmeň (oft.)</i>	<i>hordeum</i> – jačmeň

Niektoré termíny sú motivované menom literárneho alebo mytologického hrdinu vyznačujúceho sa určitými črtami osobnosti či životného osudu, napr.:

A: <i>sadism</i>	R: <i>садизм</i>	S: <i>sadismus</i>
------------------	------------------	--------------------

Termín je utvorený podľa mena Marquisa de Sade (1740–1814), autora mnohých obscénnych románov.

A: <i>narcissism</i>	R: <i>нарциссизм</i>	S: <i>narcizmus</i>
----------------------	----------------------	---------------------

Termín je utvorený podľa gréckeho mytologického mena *Narkissos*, presnejšie jeho latinizovanej podoby *Narcissus*, t. j. mena krásneho mládenca, ktorý sa zaľúbil do samého seba, keď zazrel vo vode svoj obraz.

V niektorých prípadoch je ťažké určiť motivovanosť daného termínu, lebo existuje niekoľko verzií vysvetľujúcich pôvod slova. Napr. o vzniku neolatinického termínu *syphilis* existuje niekoľko verzií, o ktorých hovoril už spisovateľ 16. storočia G. Frakastoro. Podľa jednej z nich je slovo odvodené od gréckeho slova *syphilla* (nadviazanie pomeru), podľa druhej od gréckeho slova *syphlos* (hanebný) a podľa tretej je termín utvorený spojením gréckeho

keho *sys* (sviňa) a *philos* (priateľ, milovník), keďže meno *Syphilus* patrí hrdinovi Frakastorovej poémy, ktorý bol pastierom sviň a ktorý personifikoval túto chorobu. Verzie vysvetľujúce etymológiu slov si niekedy protirečia, ako je to napr. v prípade neolatinického termínu *sectio caesarea* (cisársky rez). Podľa jednej verzie slovo *caesarea* pochádza od mena G. J. Cézara (Caesar), keďže tento panovník sa narodil pomocou tohto rezu, podľa druhej verzie je slovo odvodené od latinského slova *caedere* – "rezať" a podľa tretej, ktorá sa zdá najpresvedčivejšia, slovo *caesarea* je odvodené od podstatného mena *caesar* – "cisár", "vládca", keďže jednému zo starorímskych vládcov pripisovali ustanovenie zákona, ktorý zaväzoval odstrániť pred pochovaním plod z maternice zomrelej ťarchavej ženy (Petrovskij, 1984, s. 418; Stedman, 1972, s. 1132, 1245).

3.3. N e u t r á l n e vyjadrenú motivovanosť pozorujeme v termínoch, pri ktorých nie je čo i len náznak o podstatných príznakoch pojmu. K takýmto termínom patria názvy odvodené od priezvisk vedcov, lekárov alebo chorých, napr.:

A: <i>Botkin's disease</i>	R: <i>болезнь Боткина</i>	S: <i>Botkinova choroba</i>
<i>Eustachian tube</i>	R: <i>евстахиевая труба</i>	S: <i>Eustachova trubica</i>
<i>Widal's reaction</i>	R: <i>реакция Видоля</i>	S: <i>Widalova reakcia</i>

Do tejto skupiny zaraďujeme aj termíny odvodené od zemepisných názvov – toponymické termíny, napr.:

A: <i>African trypanosomiasis</i>	R: <i>трипаносом африканский</i>	S: <i>trypanozóma africká</i>
-----------------------------------	----------------------------------	-------------------------------

Trypanozóma africká je choroba vyskytujúca sa v rovníkovej Afrike. Jej pôvodcom je bičíkovec *Trypanosoma gambiense* alebo *Trypanosoma rhodesiense*.

A: <i>Carlsbad salt</i>	R: <i>карлсбадская соль</i>	S: <i>karlovarská soľ</i>
-------------------------	-----------------------------	---------------------------

<i>Kongo red fever</i>	R: <i>лихорадка Конго</i>	S: <i>zimnica Kongo</i>
------------------------	---------------------------	-------------------------

Veľkú skupinu neutrálnych termínov v medicíne tvoria názvy klinických symptómov a syndrémov pomenovaných podľa priezviska autora, ktorý po prvýkrát alebo neskôr, ale presnejšie a rozsiahlejšie opísal tieto syndrómy či symptómy, napr.:

A: <i>Goodpasture syndrome</i>	R: <i>синдром Гудпасчера</i>	S: <i>Goodpasturov syndróm</i>
--------------------------------	------------------------------	--------------------------------

Je to syndróm pomenovaný podľa amerického patológa E. W. Goodpastura.

A: *Osler syndrome* R: *синдром Ослера* S: *Oslerov syndróm*
Sydenham syndrome R: *синдром Сиденхема* S: *Sydenhamov syndróm*

Veľa názvov syndrémov je utvorených podľa priezvisk chorých, napr.:

A: *Hageman syndrome* R: *синдром Хагемана* S: *Hagemanov syndróm*
Hartnup syndrome R: *синдром Хартнага* S: *Hartnupov syndróm*

Ide o syndrém pomenovaný podľa pacienta Edwarda Hartnupa, ktorého rodičia boli bratranec a sesternica. Ďalej sa v názvoch syndrémov uplatňujú mená hrdinov povestí, románov, legend, ale aj mená umelcov napr.:

A: *Pickwickorum syndrome* R: *пиквикский синдром* S: *Pickwickov syndróm*

Syndrém pomenovaný podľa hrdinov románu Klub Pickwickovcov od Ch. Dickensa.

A: *Ahasverus syndrome* R: *синдром Агасфера* S: *Ahasverov syndróm*
Van Gogh syndrome R: *синдром Ван Гога* S: *van Goghov syndróm*

Syndrém pomenovaný podľa holandského maliara Vincenta van Gogha (1853–1890), ktorý trpel na duševnú chorobu a pri jednom záchvate si odrezal ucho.

V názvoch syndrómu sa uplatňujú aj názvy nemocníc:

A: *Sasson Hospital syndrome* R: *синдром госпиталя Сассун* S: *syndróm nemocnice Sasson*

Syndrém pomenovaný podľa nemocnice Sasson Hospital v Puni v Indii. Označuje epidemickú infekciu vyvolanú plesňou *Rhizopus nigricans*.

Napokon názvy syndrémov sú motivované aj názvami rozličných plemien a živočíchov, napr.:

A: *mongolism* R: *монголизм* S: *mongolizmus*

Mongolizmus je starší názov genetického ochorenia *Downov syndróm*, pri ktorom má postihnutý orientálne črty tváre.

A: *elephantiasis* R: *элефантизм* S: *elefantiáza*

Elefantiáza je syndrém, ktorým sa označuje rozsiahly opuch končatín spôsobujúci, že končatina nadobúda podobu slonej nohy.

Vznik eponým, termínov utvorených z vlastných mien, možno vysvetliť najmä tým, že nie vždy je ľahké zachytiť v názve podstatný príznak určitého pojmu jedným či dvoma výrazmi. Hoci ani eponymá neinformujú o obsahu

pojmov priehľadne, našli v lekárskej terminológii uplatnenie. Ide najmä o eponymické názvy symptémov a syndrémov. Ich istou výhodou je, že často ich obsah nie je zrozumiteľný laikom, čo býva niekedy dôležité pre zachovanie lekárskeho tajomstva. Odlišná je situácia pri tvorení lekárskeho termínov označujúcich anatomicke štruktúry. V anatómii je významová priezračnosť termínov dôležitá a nie je potrebné robiť ich zrozumiteľnými iba lekárom. Preto sa v súčasnej anatomickej terminológii čoraz viac uplatňujú termíny, v ktorých sa príznaky pojmu zachytávajú prostredníctvom významovo priezračných prvkov termínu. Eponymá sa teda nahrádzajú motivovanými termínmi, napr. termín

A: *Bartholin's gland* R: *Бартолинова железа* S: *Bartoliniho žľaza*
 sa zmenil na termín

A: *greater vestibular gland* R: *преддверная железа* S: *predsieňová žľaza*

termín

A: *Eustachian tube* R: *евстахиевая труба* S: *Eustachova trubica*
 sa zmenil na termín

A: *auditory tube* R: *слуховая труба* S: *sluchový kanál*
 termín

A: *antrum of Highmore* R: *Гайморова пазуха* S: *Highmorova dutina*
 sa zmenil na termín

A: *maxillary antrum* R: *верхнечелюстная пазуха* S: *čeľustná dutina.*

Príklady motivovaných lekárskeho termínov, ktoré sme uviedli v našom príspevku, predstavujú iba malú sondu v oblasti motivovanosti lekárskeho termínov v konfrontačnom aspekte. Výsledkom analýzy je zistenie, že v troch porovnávaných jazykoch sa uplatňujú rovnaké motivačné prvky, ktoré sú okrem toho veľmi často vyjadrené rovnakými jazykovými prostriedkami. Zistenie je o to zaujímavejšie, že motivačné prvky sú rovnaké nielen v dvoch slovanských jazykoch, ale že sa stotožňujú s motivačnými prvkami porovnávaných slov aj v angličtine, ktorá patrí do skupiny germánskych jazykov. To jednoznačne podporuje poznatok, že motívacia existuje ako objektívny jazykový fakt a že jej existencia dokazuje užitočnosť i potrebu pracovať v oblasti terminológie s motivovanosťou ako základným kritériom (Masár, 1989, s. 203).

Ústav cudzích jazykov Jeseniovej lekárskej fakulty UK
 Záborského 2, Martin

LITERATÚRA

- AKŽIGITOV, G. N.: Anglo-russkij medicinskij slovar. Moskva, Russkij jazyk 1988. 608 s.
- BOROVANSKÝ, L.: Sústavná anatómia človeka. I., II. Martin, Osveta 1979. 524 s. a 904 s.
- JELISEJENKOV, J. B. – MICHAJLOV, V. I. – RIVKIN, V. L. – TOKAREV, J. N.: Russko-anglijskij medicinskij slovar. Moskva, Russkij jazyk 1975. 648 s.
- HORECKÝ, J.: O internacionalizácii a unifikácii terminológie. Kultúra slova, 12, 1978, s. 321–324.
- HORECKÝ, J.: Pomenovania motivované podobnosťou. In: Studia Academica Slovaca. 14. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1982, s. 175–205.
- JUNAS, J.: Dejinami rakoviny. Zdravie, 48, 1992, s. 10–11.
- KÁBRT, J. – VALACH, J.: Stručný lekársky slovník. Martin, Osveta 1981. 480 s.
- LAZOVSKIS, I. P.: Spravočník klinických symptomov i syndromov. Moskva, Medicina 1981. 512 s.
- LOTTE, D. S.: Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj terminologii. Voprosy teorii i metodiki. Moskva, AN SSSR 1961. 158 s.
- MASÁR, I.: Motivácia slovenských, českých a ruských názvov liečivých rastlín. In: Jazykové štúdie. 15. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 169–174.
- MASÁR, I.: Niektoré dynamické javy v odbornej lexike. Kultúra slova, 17, 1983, s. 291–295.
- MASÁR, I.: Vlastnosti termínu (Motivovanosť termínu). Kultúra slova, 23, 1989, s. 202–207.
- OROSZOVÁ, D.: Motivácia terminologických pomenovaní. Kultúra slova, 17, 1983, s. 325–330.
- PAROUBKOVÁ, J. (ed.): Lékařský slovník anglicko-český, česko-anglický. Praha, Avicenum 1985. 704 s.
- PETROVSKIJ, B. V. (red.): Bolšaja medicinskaja enciklopedija. I. diel 1982, II. diel 1983, III. diel 1984. Moskva, Sovetskaja enciklopedija. 463 s., 447 s. a 512 s.
- Stedman's medical dictionary. 22. vydanie. Baltimore, Williams and Wilkins company 1972. 1583 s.
- ŠPANÁR, J. – HRABOVSKÝ, J.: Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970. 1318 s.
- WYLD, H. C.: The Universal Dictionary of the English language. London. Routledge and Kegan Paul Limited 1961. 1447 s.

Z terminológie cestovného ruchu

KATARÍNA HEGEROVÁ

V súvislosti s rozvojom cestovného ruchu sa zvyšuje potreba poznania, resp. zjednotenia terminológie z tejto oblasti. Termíny používané v rámci cestovného ruchu zasahujú do rozličných oblastí života spoločnosti – do práva, zemepisu, administratívy, dopravy, ekonomiky, účtovníctva a do ďalších disciplín. Majú rôznorodú štruktúru a z formálneho hľadiska ich môžeme členiť na jednoslovné, medzi ktorými sú neodvedené, odvodené alebo zložené termíny, a viacslovné termíny. Jednoslovné aj viacslovné termíny

môžu byť domáceho i cudzieho pôvodu. V rámci terminológie cestovného ruchu sa uplatňujú aj skratky, skratkové slová a značky.¹

Jednoslovné termíny domáceho pôvodu sú v terminológii cestovného ruchu zastúpené v menšej miere, napr. *chata*, *chalupa*, *vreckové*. Výraz *vreckové* je svojím pôvodom substantivizované adjektívum s terminologickou platnosťou.

Ovodené termíny sa tvoria pomocou prípony *-ník*: *účastník* (kto sa zúčastňuje na istom podujatí)², *návštevník* (kto navštívil inú krajinu než tú, v ktorej má trvalé bydlisko, a nepracuje tam), *výletník* (dočasný návštevník, ktorý strávi v navštívenej krajine menej ako 24 hodín); *-áreň*: *piváreň*, *kaviareň*, *cukráreň*, *zmenáreň*; *-stvo*: *pohostinstvo*; *-ovňa*: *zotavovňa*; *-isko*: *stredisko*; *-ca*: *sprievodca* (1. kto niekoho sprevádza, informuje pri prehliadke; 2. informačná alebo propagačná brožúra o mestách, výstavách a pod.); *-ar*: *prevádzkar*; *-ná*: *chyžná*; *-ka*: *prevádzka*.

Prevzaté jednoslovné termíny majú často latinský pôvod a do slovenčiny sa dostali zväčša cez francúzštinu a taliančinu: *vízum* (povolenie v cestovnom doklade oprávňujúce vstúpiť na cudzie územie alebo ním precestovať), *devíza* (platobný prostriedok v zahraničnej mene splatný v zahraničí), *valuta* (mena, resp. bankovky a mince cudzej meny), *recepčia* (hotelová prijímacia kancelária), *recepčný* (úradník recepcie), *reštaurácia* (pohostinský podnik, v ktorom sa podáva strava), *rekreácia* (preventívna zdravotná zložka životného režimu človeka charakterizovaná činnosťou uskutočňovanou v prostredí s priaznivými účinkami na ľudský organizmus i psychiku, v prípade cestovného ruchu realizovaná mimo miesta trvalého bydliska), *tranzit* (preprava tovaru alebo cestujúcich cez územie iného štátu), *transfer* (presun z jedného pobytového miesta na druhé), *exkurzia* (kolektívna vychádzka, výprava s poučným cieľom), *polpenzia* (stravovanie zahŕňajúce raňajky a jedno hlavné jedlo, zvyčajne večeru), *exkurzionista* (návštevník zo susedných krajín, ktorý sa v republike zdržal menej ako 24 hodín), *terminál* (odstavovací objekt pre cestujúcich alebo tovar v leteckej doprave), *generel* (základný, generálny plán, model podujatia, resp. akcie), *lokalita* (pobytové miesto), *rezervácia* (cestovných lístkov, vstupeniek a pod). Zabezpečovanie niečoho (lístkov

¹ Materiálovou základňou príspevku je excerpčia terminológie cestovného ruchu z materiálov Výskumného ústavu cestovného ruchu, z publikácie Rukoväť cestovného ruchu, z knihy Informátor turistiky a cestovného ruchu i z dennej tlače.

² Definície uvádzame len pri menej známych termínoch a preberáme ich z publikácie Franke, A. a kol.: Rukoväť cestovného ruchu (Praha, Merkur 1980. 424 s.) a z Krátkeho slovníka slovenského jazyka (2. vyd. Bratislava, Veda 1987. 592 s.).

a pod.) sa však v spisovnej slovenčine označuje výrazom *rezervovanie*. Výrazom *rezervácia* sa pomenúva jednak vymedzená chránená oblasť, jednak územie vyhradené pre domorodé obyvateľstvo (porov. Krátky slovník slovenského jazyka).

Ako termíny v oblasti cestovného ruchu sa uplatňujú tieto výrazy, ktoré majú svoj pôvod vo francúzštine alebo ktoré sa k nám dostali prostredníctvom francúzštiny: *menu* (1. jedálny lístok; 2. úplný obed alebo večera v reštaurácii za určenú cenu), *penzión* (pohostinský podnik poskytujúci byt a stravu za pevný poplatok), *suvenír* (spomienkový predmet), *voucher* (výsl. *vušé*; v cestovnom turistickom styku poukážka na hotelové služby), *pasant* (tranzitný cestujúci), *medzisezóna* (obdobie medzi dvoma obdobiami vhodnými na istú činnosť), *turista* (návštevník, ktorý strávi v navštívenej krajine najmenej 24 hodín), *apartmán* (hotelová bytová jednotka s príslušenstvom), *hotel* (podnik na prechodné ubytovanie, príp. stravovanie), *kamión* (ťažký krytý nákladný automobil), *bistro* (reštauračný podnik na rýchle občerstvenie).

Gréckeho pôvodu sú termíny *autokar* (typ turistického autobusu) a *katalóg* (obrázkový cenník).

O slovách *motel*, *botel*, *rotel* E. Tvrdoň (1967) skonštatoval, že tvarom a významom súvisia so slovom *hotel* a navzájom sa líšia len tým, že označujú podniky, ktoré slúžia určitej skupine osôb podľa toho, aké dopravné prostriedky momentálne používa. Termínom *rotel* sa označuje ubytovacie zariadenie pre účastníkov cestovného ruchu, ktorí používajú ako individuálne dopravné prostriedky malé lietadlá alebo vrtuľníky. Prvú časť slova tvorí druhá slabika gréckeho slova *aero* s významom "vzduch", druhú časť druhá slabika francúzskeho slova *hotel*. Doslovne by sme tento výraz mohli preložiť spojením *vzdušný hotel*, resp. *hotel vo vzduchu*. Termín *botel* je anglicko-francúzskej proveniencie a má význam "zariadenie poskytujúce ubytovanie, stravovanie, príp. spoločenské a zábavné služby na trvalo kotviacej lodi". Prvú časť slova tvorí prvá slabika anglického slova *boat* s významom "čln, loď", druhú časť druhá slabika slova *hotel*. K. Habovštiaková (1966) konštatuje, že *motel* je *hotel*, v ktorom sa umožňuje cestujúcim nielen ubytovanie, ale aj garážovanie motorového vozidla. Prvú časť termínu tvorí prvá slabika slova *motor*, druhú časť druhá slabika slova *hotel*.

Taliancky pôvod majú termíny *espresso*, *minipresso*, *galéria*, z angličtiny pochádzajú termíny *hostel* (internát), *youth hostel* (mládežnícka ubytovňa, turistická nocľaháreň, mládežnícka chata), *motorest* (reštaurácia pre motoristov; termín *motorest* tvoria prvé slabiky slov *motor* a *restaurant*). Z angličtiny sú prevzaté aj termíny *trajekt* (plavidlo na prepravu vlakových súprav a motorových vozidiel), *trajler* (prívesné vozidlo na prepravu ťažkých

nákladov), *karavan*, *kemping*, *gril*, *snack*, *safari*. Termín *safari* bol známy už v 16. storočí a označoval sa ním vojenský tábor. Do slovenčiny prenikol z angličtiny, ale svoj pôvod má vo svahilčine.

Z nemčiny pochádzajú termíny *bedeker* (séria turistických sprievodcov po jednotlivých štátoch pomenovaná podľa ich autora a vydavateľa Karola Baedekera), *colnica*, arabský pôvod má termín *kaviareň*. Termín *kiosk* (obchodný stánok) sa dostal do slovenčiny z francúzštiny cez nemčinu, ale pochádza z turečtiny alebo z perzštiny. K. Dašková (1982) uvádza, že *kiushk* znamená v turečtine veľký stan alebo pavilón, *kushk* v perzštine označuje palác alebo stĺporadie. V Technickom slovníku náučnom (Teyssler - Kotyška, 1931, s. 516) sa konštatuje, že *kiosk* bol pôvodne domček, ktorý stál v Perzii a Turecku nad verejnými studňami. Hoci sa v slovenčine toto slovo nedávno používalo už menej, o čom svedčí aj jeho hodnotenie kvalifikátorom zastarávajúce v Krátkom slovníku slovenského jazyka, jeho používanie sa v posledných dvoch rokoch výrazne oživuje.

Prevzaté termíny charakterizuje rozličný stupeň zdomácnenia, prispôbenia sa slovenskému pravopisu. Niektoré, napr. *kamión*, *turistika*, *hotel*, *bufet*, sa už používajú len v adaptovanej, zdomácnenej podobe, iné - čiastočne adaptované - paralelne fungujú v pôvodnej i zdomácnenej pravopisnej podobe (*baedeker* i *bedeker*, *souvenir* i *suvenír*). Ďalšie fungujú len v pôvodnej pravopisnej podobe, napr. *voucher*, *snack bar*.

V terminológii cestovného ruchu sa uplatňujú aj domáce a prevzaté kompozitá, napr. *samoplatca*, *vagónkemping*, *autokemping* a pod.

Dvojslovné a viacslovné termíny sú zastúpené so zhodnými i nezhodnými prívlastkami, prevládajú však termíny so zhodnými prívlastkami. Určovanými členmi dvojslovných termínov sú (neodvodené i odvodené, domáce i prevzaté) substantíva so všeobecným významom, napr. *stredisko*, *kancelária*, *tábor*, *penzia*, *ubytovňa*, *rekreácia*, *zázjazd*. Určujúcim členom sa spresňuje typ zariadenia: *cestovná kancelária*, *chatová osada*, *lôžkový vozeň*, *verejný táborisko*; miesto: *horské stredisko*, *škola v prírode*; určenie: *mládežnícka ubytovňa*, *turistická ubytovňa*, *detská rekreácia*, *propagačná brožúra*, *rodinná rekreácia*; spôsob dopravy: *letecký zázjazd*, *autokarový zázjazd*, *zázjazd loďou*; typ služby: *turistický zázjazd*, *hviezdicový zázjazd*, *tematický zázjazd*, *rekreačný zázjazd*, *zmenárenská služba*; typ rekreácie: *prímestská rekreácia*, *krátkodobá rekreácia*, *dlhodobá rekreácia*, *podniková rekreácia*, *organizovaná rekreácia*, *neorganizovaná rekreácia*, *individuálna rekreácia*.

Vo viacslovných termínoch ďalší určujúci člen zväčša bližšie špecifikuje celé pomenovanie. Najčastejšie spresňuje typ zariadenia alebo služby: *družstevná cestovná kancelária*, *súkromná cestovná kancelária*, *komerčné ubytovacie zariadenie*, spresňuje určenie služby: *cestovná kancelária mládeže*; typ

služby: *tranzitný cestovný ruch, medzikontinentálny cestovný ruch, neorganizovaný cestovný ruch, organizovaný cestovný ruch.*

V súvislosti s novou spoločenskou situáciou sa mnohé v minulosti veľmi frekventované termíny z tejto oblasti prestávajú používať a spolu s danou realitou zanikajú. Tak je to napr. s termínmi *devízový prísľub, cestovná doložka, bezdevízová rekreácia, vlak družby.*

V terminológii cestovného ruchu sa často uplatňujú anglické a francúzske skratky medzinárodných organizácií cestovného ruchu. Napr. na označenie Svetovej organizácie cestovného ruchu sa používa anglická skratka *WTO* (= World Tourism Organisation) aj francúzska skratka *OMT* (= Organisation Mondiale du Tourisme), na označenie Svetovej federácie združení cestovných kancelárií anglická skratka *UFTAA* (= Universal Federation of Travel Agents' Association) aj francúzska skratka *FUAAV* (= Fédération Universelle des Associations d'Agences de Voyages), na označenie Medzinárodného združenia cestovného ruchu anglická skratka *ITA* (= International Touring Alliance) aj francúzska skratka *AIT* (= Alliance Internationale du Tourisme).

Najčastejšou slovenskou skratkou je skratka *CK* (= cestovná kancelária) a *CKM* (= Cestovná kancelária mládeže). Skratkové slovo *RODO* utvorené z prvých slabík slov zo slovného spojenia *rodinná dovolenka* slúži na označenie súkromnej cestovnej kancelárie, skratkové slovo *Čedok* tvoria prvé písmená, resp. slabiky slov Česko-slovenská dopravná kancelária. Podobne možno dešifrovať aj pomenovanie *Volareza* (Vojenské liečebné a rekreačné zariadenia).

Názvy zväčša súkromných cestovných kancelárií vznikli kompozíciou so zložkami *tour* (fr. "cesta, prechádzka"), *turist* a *travel* (angl. "cestovanie"), napr. *Novotour, Tiptour, Traintour, Marikatour, Autotourist, Tiptravel*. Kompozitum *Slovakotherma* má latinský pôvod (časťou *thermae* sa v latinčine pomenovali teplé kúpele), latinský pôvod má aj názov *Balnea*.

V terminológii cestovného ruchu sa uplatňujú výrazy z mnohých oblastí života spoločnosti. Rovnako sú v nej zastúpené jednoslovné a dvojslovné (viacslovné) termíny. Jadro termínov tvoria prevzaté jednoslovné termíny s rozličným stupňom zdomácnenia a kompozitá. V súvislosti s novou spoločenskou situáciou zanikajú mnohé v minulosti veľmi frekventované termíny (*devízový prísľub*), niektoré termíny sa zasa oživujú (*kiosk*).

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Panská 26, Bratislava

LITERATÚRA

- DAŠKOVÁ, K.: Slová z dovozu. Bratislava, Mladé letá 1982. 355 s.
FRANKE, A. a kol.: Rukoväť cestovného ruchu. Praha, Merkur 1980. 424 s.
HABOVŠTIÁKOVÁ, K.: Poznáte slovo motel? In: Jazyková poradňa. 4. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 88-89.
Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala - M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava, Veda 1987. 587 s.
IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. - MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 942 s.
SUTÓRIS, I. - MAGÁTOVÁ, I.: Slovensko. Informátor turistiky a cestovného ruchu. Bratislava, ERPO 1987. 277 s.
PETROVSKÝ, A.: Dopravný slovník. Bratislava, Alfa 1983. 944 s.
TEYSSLER - KOTYŠKA: Technický slovník náučný. 6. Praha 1931. 1088 s.
TVRDOŇ, E.: Motel, hotel, hotel. Kultúra slova, 1, 1967, s. 53-54.

Medzinárodná nomenklatúra chorôb - IND

FRANTIŠEK ŠIMON

Chaotická situácia v klinickej terminológii, ktorá trvá už dlhší čas a stále sa zhoršuje, podnietila niektoré medzinárodné organizácie pôsobiace v oblasti zdravotníctva, aby sa pustili do veľmi náročnej práce, do zjednocovania klinickej terminológie.

Svetová zdravotnícka organizácia (WHO), Rada pre medzinárodné organizácie lekárskech vied (CIOMS) a UNESCO zvolali v r. 1965 do Paríža skupinu expertov v lekárskej terminológii a lekárskech slovníkoch, aby sa poradili, čo sa dá v tomto smere urobiť. Skupina prišla k týmto záverom:

1. Účastníci sa jednomyselne zhodli na tom, že treba podniknúť niečo na obmedzenie rastúceho chaosu v lekárskej a vedeckej terminológii.
2. Skupina síce uznáva dôležitosť prípravy lexikografických diel individuálnymi autormi, ale je tej mienky, že nemôžu byť všeobecne akceptabilné. Je potrebná všeobecná dohoda o terminológii medzi medzinárodnými úradmi a spoločnosťami.
3. Podľa názoru skupiny sú štyri organizácie kvalifikované uskutočniť štandardizáciu lekárskej terminológie, a to sú WHO, UNESCO, CIOMS a ICSU (Medzinárodná rada vedeckých únií).
4. CIOMS by mala vytvoriť Medzinárodnú ústredňu pre lekársku terminológiu (International Clearing House for Medical Terminology), ktorej hlavnou úlohou by bolo podporovať špeciálne medzinárodné nevládne organizácie pri príprave slovníkov a glosárov.

5. Je zrejme, že CIOMS sa nemôže zaoberať lekárskou terminológiou vo všetkých jazykoch, preto skupina navrhla uznať päť jazykov – angličtinu, francúzštinu, nemčinu, ruštinu a španielčinu – za medzinárodné jazyky medicíny. V slovníkoch navrhla uvádzať definície v angličtine a francúzštine a ekvivalentné termíny v ruštine, nemčine a španielčine. Skupina uznala latinčinu ako najlepší prostriedok v niektorých základných odboroch, napr. v anatómii.

6. Skupina odporúča pracovať s príručkou pre lekársku lexikografiu, ktorú spracovali A. a L. Manuilovci a ktorá je uverejnená po anglicky v zborníku vydanom z tohto zasadania (Medical Terminology, 1966, s. 41–52) a po francúzsky vo francúzskom lekárskom slovníku (Dictionnaire, 1975, s. 555–559).

V r. 1970 začala CIOMS prípravy na Medzinárodnú nomenklatúru chorôb (IND). Hlavným cieľom tejto nomenklatúry je dať každej chorobnej jednotke odporúčané meno. Pri výbere vhodného mena sa majú uplatňovať tieto kritériá:

- názov má byť špecifický, t. j. má sa používať len pre jednu chorobu,
- názov nesmie mať dva významy,
- názov má byť podľa možnosti opisný ("self-descriptive"),
- názov má byť čo najjednoduchší.

Pravda, mnohé bežne používané názvy nezodpovedajú týmto kritériám a navrhnuť nové názvy by znamenalo zväčšiť a nie zmenšiť chaos, preto sa pripúšťajú aj také mená, ak nie sú celkom nesprávne. Eponymá (názvy podľa osôb) sa obmedzujú na minimum, pretože nespĺňajú požiadavku opisnosti. V roku 1981 vyšiel zborník Progress in Medical Terminology, kde sa sumarizujú výsledky a poznatky z práce na IND.

Od roku 1982 vyšlo doteraz už sedem zväzkov IND (II–VIII), väčšinu z nich máme k dispozícii vďaka láskavosti sekretariátu CIOMS v Ženeve.

Usporiadanie jednotlivých termínov v Medzinárodnej nomenklatúre chorôb je systémové a zodpovedá vcelku triedeniu podľa Medzinárodnej štatistickej klasifikácie chorôb. Štruktúra jednotlivých zväzkov je rovnaká. Každá chorobná jednotka má jeden hrubo vytlačený (odporúčaný) názov aj s číslom. Každý názov sa definuje nedvojzmyselne a podľa možnosti krátko. Po definícii nasleduje zoznam synonym, pričom niektoré sú označené len ako čiastočné synonymá. Niektoré termíny treba aj vysvetliť poznámkou, niekedy je to len lingvistická poznámka. Konečným cieľom Medzinárodnej nomenklatúry chorôb je slúžiť ako doplnok Medzinárodnej štatistickej klasifikácie chorôb, ktorú vydáva WHO každých desať rokov v novej revízii.

Celá nomenklatúra je v angličtine, hoci zo začiatku sa uvažovalo o ekvivalentoch v ostatných jazykoch, tie však vypadli bez udania dôvodu. Termíny grécko-latinského pôvodu sa väčšinou uvádzajú v anglickej podobe, napr. *peptic ulcer of oesophagus, tracheoesophageal fistula, emphysematous vaginitis*. Keď nerátame jednoslovné termíny prevzaté z latinčiny do angličtiny za latinské, napr. *salpingitis*, a keď nerátame latinské termíny, ktoré sa uvádzajú len ako synonymné, tak napr. v VIII. zväzku je len osem "hlavných", hrubo vytlačených názvov latinských; ale ani analýzou všetkých termínov tohto zväzku sme neprišli na to, prečo práve tieto termíny sú v latinskej podobe. Tento skromný výskyt latinčiny ako takej v Medzinárodnej nomenklatúre chorôb potvrdzuje súčasnú tendenciu v lekárskej terminológii – prevahu angličtiny a ústup latinčiny z medicíny.

Katedra romanistiky a klasickej filológie FF UPJŠ

Ulica 17. novembra č. 1, Prešov

LITERATÚRA

- Dictionnaire francais de médecine et de biologie IV. Annexes. Paris, Masson a Cie 1975. 561 s.
- International Nomenclature of Diseases. CIOMS, WHO Geneva, Vol. IV, 1990. 269 s.; Vol. V, 1989. 113 s.; Vol. VI, 1991. 464 s.; Vol. VII, 1992. 180 s.; Vol. VIII, 1992. 126 s.
- Medical Terminology and Lexicography. Basel, Karger 1966. 56 s.
- Progress in Medical Terminology. Ed. A. Manuila. Basel, Karger 1901. 60 s.

*Základné názvy z astronómie**

Kométy

aberačný uhol

uhol medzi osou chvosta kométy a spojnicou Slnko – kométa

absolútna jasnosť kométy

jasnosť kométy odvodená zo zdanlivej jasnosti za určitých teoretických predpokladov zmeny fotometrického exponenta

* Pod týmto názvom uverejňujeme súpis astronomických termínov a ich definície ako výsledok práce Astronomickej terminologickej komisie Slovenskej astronomickej spoločnosti pri SAV (pozri Kultúra slova, 13, 1979, s. 340–345; 14, 1980, s. 158–172 a 363–367; 15, 1981, s. 176–178; 16, 1982, s. 168–172; 17, 1983, s. 170–172 a 360–369; 18, 1984, s. 158–167; 19, 1985, s. 154–162 a 349–356; 20, 1986, s. 154–161; 21, 1987, s. 165–176; 22, 1988, s. 165–181 a 346–357; 23, 1989, s. 163–170). Publikovaný súpis je pokračovaním v tejto práci.

anomálny chvost kométy = protichvost
prachový chvost kométy zväčša ihlovitého tvaru smerujúci k Slnku

asteroid pozri planétka

astroklíma
klimatické a meteorologické podmienky určujúce predpoklady pozorovania objektov na oblohe

astrologia
dávnoveká, z dnešného hľadiska nevedecká metóda pokúšajúca sa z postavenia planét a hviezd predpovedať osud človeka

atmosféra kométy
zriedkavý názov pre kómu kométy

Baldetova metóda odhadu jasnosti kométy
jeden z fotografických odhadov celkovej jasnosti kométy

Beyerova metóda odhadu jasnosti kométy
určenie celkovej jasnosti kométy vysúvaním okulára, kým nezmizne obraz kométy

bodové jadro kométy
jadro kométy majúce vzhľad hviezdy

celková jasnosť kométy
jasnosť jadra a kómy kométy

Centrála pre kométy a planétky
stredisko pri AUI registrujúce telegramy o objave kométy alebo planétky a informujúce o nich

centrálne kondenzácia kométy
zvýšenie jasnosti v strede obrazu kométy

definitívna dráha kométy
dráha kométy určená zo všetkých pozorovaní kométy počas daného návratu

definitívne označenie kométy
označenie kométy číslom roka, v ktorom prešla perihéliom, a rímskou číslicou vyjadrujúcou poradie prechodu kométy perihéliom v danom roku

denný pohyb kométy
úsek dráhy kométy, ktorý kométa prejde za jeden deň

difúzny objekt
vesmírny objekt, ktorý vidíme na oblohe s neostrým ohraničením

dlhoperiodická kométa
kométa s periódou obehu okolo Slnka väčšou ako 200 rokov

družicový objav kométy
objav kométy prístrojom družice

dynamika komét
časť náuky o kométach zaoberajúca sa ich dynamickými vlastnosťami

efektívne zrýchlenie častice kométy
zrýchlenie častice kométy dané rozdielom medzi zrýchlením častice vyvolaným gravitačnou silou Slnka a zrýchlením vyvolaným slnečným vetrom a tlakom žiarenia Slnka

ejekcia
vyvrhnutie prachových alebo plynových častíc z jadra kométy

ejekčná rýchlosť
relatívna rýchlosť častice vyletujúcej z jadra kométy vzhľadom na jadro

ekvidenzitometrická metóda
fotografická metóda určovania celkovej jasnosti kométy využívajúca Sabattierov efekt

elektronický objav kométy
objav kométy pomocou televíznej techniky alebo technikou CCD

eliptická kométa
kométa s eliptickou dráhou

extrafokálna metóda odhadu jasnosti kométy
určenie celkovej jasnosti kométy rozostrením obrazu porovnávacej hviezdy do podoby kométy

Fabryho metóda odhadu jasnosti kométy
jeden z fotografických odhadov celkovej jasnosti kométy

fontánová teória kometárnych tvarov
teória opisujúca tvar kómy zákonmi teoretickej mechaniky, podľa ktorej častice vyletujú z jadra kométy rovnakou rýchlosťou a frekvenciou všetkými smermi

fontánový tvar kómy kométy
tvar kómy kométy opísaný fontánovou teóriou

fotoelektrický odhad jasnosti kométy
odhad celkovej jasnosti kométy pomocou fotoelektrického fotometra

fotografický objav kométy
objav kométy prehliadkou fotografie oblohy

fotografický odhad jasnosti kométy
odhad celkovej jasnosti kométy z fotografického materiálu

fotometrický parameter
parameter vyjadrujúci závislosť jasnosti kométy od vzdialenosti kométy od Slnka

fyzické jadro kométy
skutočné jadro kométy, vlastné teleso kométy

fyzika komét
časť náuky o kométach zaoberajúca sa ich fyzikálnymi vlastnosťami

galaktická kométa
kométa, ktorá uniká z planetárnej sústavy do medzihviezdneho priestoru

halo
rovnomerne sa rozširujúce guľovité obálky okolo jadra kométy

Hillsov mrak komét = vnútorný mrak komét
hypotetický mrak komét obiehajúci Slnko vo vzdialenosti okolo 3000–5000 AU

hľadanie komét
systematická vizuálna, fotografická alebo elektronická prehliadka oblohy s cieľom nájsť neznámu kométu

hlava kométy
časť kométy pozostávajúca z jadra a kómy

hlava kométy typu C
hlava kométy cibulovitého tvaru, je menej jasná ako hlava typu E

hlava kométy typu E
hlava jasnej kométy s viditeľnými žiariacimi obálkami okolo jadra

hlava kométy typu H
hlava kométy so štruktúrou hala

hlava kométy typu N
hlava kométy bez viditeľnej centrálnej kondenzácie s bodovým jadrom, z ktorého vychádza jeden alebo viac chvostov

hlava kométy typu Q
hlava kométy bez viditeľnej centrálnej kondenzácie s bodovým jadrom, na ktorom je kónusový výstupok smerujúci k Slnku

hlavný chvost kométy
chvost kométy, v ktorom je sústredená prevažná časť materiálu unikajúceho z hlavy kométy

Holetschkova metóda odhadu jasnosti
odhad celkovej jasnosti kométy v ďalekohľade pri minimálnom zväčšení a zornom poli, do ktorého vojde celá hlava kométy

horoskop
predpoveď osudu človeka v astrologii

hrob dinosaurov
tmavý pás medzi svetlými skalami na morskom brehu pri Kodani obsahujúci prebytok irídia; vznikol v období medzi kriedou a treťohorami zo zvráteného prachu pri dopade kométy alebo planétky na Zem

hyperbolická kométa

kométa s hyperbolickou dráhou

chvost kométy

prachovo-plynový útvar vybiehajúci z hlavy kométy tvarom pripomínajúci chvost; charakteristická časť veľkých, jasných komét v blízkosti Slnka

chvost kométy typu O

typ chvosta kométy podľa Orlovovej klasifikácie

chvost kométy typu I

typ chvosta kométy podľa Bredichinovej, Orlovovej a novej Orlovovej klasifikácie

chvost kométy typu I_o

typ chvosta kométy podľa novej Orlovovej klasifikácie

chvost kométy typu II

typ chvosta kométy podľa Bredichinovej, Orlovovej a novej Orlovovej klasifikácie

chvost kométy typu II_o

typ chvosta kométy podľa novej Orlovovej klasifikácie

chvost kométy typu III

typ chvosta kométy podľa Bredichinovej a Orlovovej klasifikácie

chvost kométy typu IV

typ chvosta kométy podľa Orlovovej klasifikácie

jadro kométy

kompaktná časť kométy, konglomerát pórovitého materiálu, prachových a plynových častíc, ktoré zmrazením utvorili jeden celok

Jupiterova rodina

rodina komét s aféliami v blízkosti dráhy Jupitera

keplerovská dráha kométy = nerušená dráha kométy

idealizovaná dráha kométy v izolovanej sústave dvoch telies

klasifikácia chvostov komét

rozdelenie chvostov komét do skupín podľa efektívneho zrýchlenia častíc chvosta

kóma kométy

prachovo-plynová obálka jadra kométy

kométa (zastar. vlasatica)

malé teleso slnečnej sústavy, ktoré v blízkosti Slnka nadobúda charakteristický difúzny vzhľad

kométa viditeľná voľným okom

dostatočne jasná kométa, ktorú možno vidieť voľným okom

kometárny cirkulár

vytlačená a rozširovaná správa Centrály pre kométy a planétky

kometosimála

základná stavebná častica protojadra kométy

koncová synchróna

synchróna oddelená a značne vzdialená od jadra kométy

kóma jadra kométy

tenká pevná povrchová časť jadra kométy

krátkoperiodická kométa

kométa s periódou obehu okolo Slnka menšou ako 200 rokov

Kuiperov disk komét

hypotetická sústava komét obiehajúca Slnko vo vzdialenosti asi 40 AU

řadové jadro kométy

modelové jadro kométy zložené z řadu prchavých látokLagrangeova hypotéza

Langrangeova hypotéza

hypotéza o pôvode komét z hmoty, ktorá uniká z planét pri erupciách

Laplaceova hypotéza

hypotéza o pôvode komét z medzihviezdnej hmoty

lovec komét

pozorovateľ systematicky hľadajúci neznáme kométy

lúč kométy

jasný hrotovitý plynový útvar vo chvoste kométy

malá planéta pozri planétka**materská molekula pozri rodičovská molekula****medzera**

oblasť v pásme planétok, v ktorej sa nepohybujú planétky a ktorá je dôsledkom vzájomného gravitačného pôsobenia planét a planétok

medzihviezdna kométa

hypotetická kométa pochádzajúca z medzihviezdnej hmoty

Medzinárodná astronomická únia (franc. *Union Astronomique Internationale*, skratka UAI)

medzinárodná nevládna organizácia profesionálnych astronómov

medziplanetárna hmota

hmota pozostávajúca z malých telies slnečnej sústavy: z planétok, komét, meteoroidov, prachových a plynových častíc

medziplanetárny priestor

priestor okolo Slnka, v ktorom gravitačná sila Slnka prevláda nad gravitačnou silou okolitých hviezd

mechanická teória kometárnych tvarov

teória opisujúca tvar hlavy a chvosta kométy zákonmi teoretickej mechaniky, podľa ktorej častice vyletujú z jadra kométy s efektívnym zrýchlením

meno kométy

pomenovanie novej objavenej kométy menom objaviteľa alebo menami prvých troch nezávislých objaviteľov, menom družice, pri niektorých dávno objavených alebo stratených kométach menom výpočtára dráhy kométy; výnimočne jasné kométy dostali meno charakterizujúce ich jasnosť (*Denná kométa, Jasná kométa...*)

metóda fotometrických rezov

fotografické určovanie celkovej jasnosti kométy meraním intenzity v niekoľkých rezoch prechádzajúcich jadrom kométy

metóda odhadu jasnosti súčasou ohniskovou a mimoohniskovou expozíciou

extrafokálna fotografická metóda odhadu jasnosti kométy dvojito expozíciou kométy v ohnisku a porovnávacej hviezdy mimo ohniska

Morrisova metóda odhadu jasnosti kométy

vizuálna metóda odhadu celkovej jasnosti kométy ďalekohľadom porovnaním rozostrenej kométy s rozostrenou hviezdou

mrač komét = oblak komét

množstvo komét s podobnými dynamickými vlastnosťami

mŕtva kométa

zaniknutá kométa, ktorej jadro sa nerozpadlo

náhle zvýšenie jasnosti

zvýšenie jasnosti kométy nezodpovedajúce určenému fotometrickému parametru

návrat kométy

opakovaný príchod periodickej kométy do perihélia

Nemezis

hypotetická sesterská hviezda Slnka

neperiodická kométa

kométa pohybujúca sa po dráhe s excentricitou ≥ 1
nerušená dráha kométy pozri keplerovská dráha kométy

nespojité jav

rozdelený plazmový chvost kométy alebo oddelený plazmový chvost od hlavy kométy

nezávislý objav kométy

nájdenie neznámej kométy dvoma alebo viacerými objaviteľmi nezávisle v krátkom časovom rozpätí

neznáma kométa

kométa, ktorá ešte nebola pozorovaná ani pri jednom jej návrate do perihélia

nová teória kometárnych tvarov

fontánová teória kometárnych tvarov doplnená o odpudivú silu pôsobiacu na častice vyletujúce z jadra kométy

objav kométy

nájdenie neznámej kométy

objaviteľ kométy

pozorovateľ, ktorý našiel neznámu kométu

oblak komét pozri mrak komét**odostrenie obrazu pozri rozostrenie obrazu****odpudivá sila**

sila spôsobujúca pohyb častice v hlave a chvoste kométy súvisiaca s efektívnym zrýchlením

Oortov mrak komét

mrak komét zahrnujúci asi 100 miliárd komét obiehajúcich Slnko vo vzdialenosti 10 000–200 000 AU

optické jadro kométy

miesto na kométe s najvyšším pozorovaným jasom

otvorený vejár

lúč v tvare rozťahnutého vejára

označenie kométy

priradenie mena a číselného kódu kométe po jej objave alebo pozorovanom návrate

parabolická kométa

kométa s parabolickou dráhou

pásmo planétok = prstenec planétok

oblasť medzi Marsom a Jupiterom, v ktorej sa pohybuje prevažná časť planétok

periodická kométa

kométa pohybujúca sa po dráhe s excentricitou < 1

pevné jadro kométy

modelové jadro kométy zložené z pevných látok

planéta X

hypotetická 10. planéta slnečnej sústavy

planetárna kométa

kométa pochádzajúca z planetárnej sústavy

planetoida pozri planétka**planétka = asteroid = malá planéta (zastar. planetoida)**

malé teleso slnečnej sústavy obiehajúce okolo Slnka prevažne medzi Marsom a Jupiterom

Plattova častica

hypotetická pevná častica v atmosfére kométy

plazmový chvost kométy

chvost kométy tvorený plazmou

plynová zložka kométy

plynové častice v hlave a chvoste kométy

povrchová jasnosť kométy

zdanlivá jasnosť povrchového jasu kométy

prachová zložka kométy

prachové častice v hlave a chvoste kométy

prachový chvost kométy

chvost kométy tvorený z tuhých čiastočiek

predbežná dráha kométy

dráha kométy určená minimálne z prvých troch pozorovaní kométy pri jej návrate

predbežné označenie kométy

označenie kométy číslom roka a znakom malej anglickej abecedy v poradí vyjadrujúcom poradie objavu alebo pozorovaného návratu v danom roku

predpovedaná kométa

periodická kométa, ktorej návrat bol predpovedaný efemeridou

predpovedaný návrat

návrat kométy do perihélia vypočítaný z elementov dráhy kométy

presná poloha kométy

1. poloha kométy v priestore určená z definitívnej dráhy kométy
2. presné určenie rovníkových súradníc kométy

priamy chvost kométy

chvost kométy bez zakrivenia

priamy lúč

lúč tvaru priamky

priamy vejár

vejár bez zakrivenia

približná poloha kométy

poloha kométy určená z predbežnej dráhy

protichvost pozri anomálny chvost kométy**prstenec planétok pozri pásma planétok****prúd komét**

hypotetická veľká skupina komét unikajúca z mraku komét a smerujúca do stredu slnečnej sústavy

redukovaná jasnosť kométy

jasnosť kométy redukovaná na jednotkovú vzdialenosť kométy od Slnka a Zeme

rodičovská molekula = materská molekula

molekula kométy nezmenená žiarením

rodina komét

skupina krátkoperiodických komét, ktorých afélium je v blízkosti dráhy niektorej planéty

rozostrenie obrazu = odostrenie obrazu

zobrazenie predmetu v mimoohniskovej rovine, zbavenie ostrosti obrazu

rozpad jadra kométy

rozdelenie jadra kométy na dve alebo viac častí

rušená dráha kométy

dráha kométy v slnečnej sústave určená gravitačnými silami telies slnečnej sústavy a n-gravitačnými silami pôsobiacimi na kométu

Saturnova rodina

rodina komét s aféliami v blízkosti dráhy Saturna

sekulárny pokles jasnosti kométy

zmenšenie absolútnej jasnosti kométy medzi jej dvoma návratmi k Slnku

Sidgwickova metóda odhadu jasnosti kométy

vizuálna metóda odhadu celkovej jasnosti kométy ďalekohľadom, keď je kométa príliš slabá na rozostrenie

skupina komét

kométy pohybujúce sa v priestore po veľmi podobných dráhach

sprievodič kométy

vektor Slnko – kométa

stratená kométa

periodická kométa nepozorovaná pri jej návratoch do perihélia napriek priaznivým pozorovacím podmienkam

Swanove pásy

najjasnejšie emisné pásy molekuly C_2 v spektre kométy

syndynama

spojnica častíc vyletujúcich z jadra kométy s rovnakým efektívnym zrýchlením

synchróna

spojnica častíc vyletujúcich z jadra kométy v rovnakom čase

špirálový lúč

lúč tvaru špirály

štandardné filtre

séria 8 úzkopásmových filtrov používaných na fotoelektrickú fotometriu komét

štruktúra chvosta

rýchlo sa meniace žiariace maloškálové útvary vo chvoste kométy

teleskopická kométa

kométa viditeľná iba ďalekohľadom

teória vyvrhnutia

teória o vulkanickom pôvode komét na planétach alebo ich mesiacoch

teória zachytenia

teória o pôvode komét v medzihviezdnom priestore a ich zachytení Slnkom

tiažové vlny

výsledok vzájomného pôsobenia vztlakovej sily a gravitačnej sily na Slnku a hviezdach

tunguzská katastrofa

zrážka Zeme s väčším medziplanetárnym telesom 30. 6. 1908

typ hlavy kométy

hlava kométy klasifikovaná podľa vzhľadu

typ chvosta kométy

chvost kométy klasifikovaný podľa vzhľadu

UAI pozri Medzinárodná astronomická únia**úplná synchróna**

synchróna spojená s jadrom kométy

uzavretý vejár

lúče v tvare stiahnutého vejára

uzol

zreteľne ohraničené zhustenie plazmy a pevných častíc vo chvoste kométy

vejár

lúče v tvare vejára

vejárovitý chvost kométy

chvost kométy v tvare vejára

veľká kométa

kométa, ktorá svojou zdanlivou jasnosťou a tvarom upútava pozornosť

viacnásobný chvost kométy

chvost kométy zložený z dvoch alebo viacerých približne rovnako veľkých častí

vizuálny objav kométy

objav kométy voľným okom alebo pozorovaním cez ďalekohľad

vizuálny odhad jasnosti kométy

odhad celkovej jasnosti kométy voľným okom alebo ďalekohľadom

vlákno

plynový útvar vláknovitého tvaru vo chvoste kométy

vlasatica pozri kométa**vnútorný mrak komét pozri Hillsov mrak komét****výbuch jasnosti kométy**

náhle zvýšenie jasnosti kométy o niekoľko magnitud

výpočtár kométy

astronóm vypočítavajúci dráhu kométy z jej pozorovaní

výstrek

materiál vyvrhnutý z jadra kométy pripomínajúci výstrek

zachytenie kométy

zmena dráhy kométy na krátkoperiodickú dráhu gravitačným pôsobením planéty

zakrivený chvost kométy

chvost kométy zakriveného tvaru

zakrivený lúč

lúč nepriamkového tvaru

zánik kométy

vyčerpanie prachovo-plynového materiálu alebo celkový rozpad jadra kométy

zásobáreň komét

mrak komét obiehajúcich okolo Slnka vo vonkajšej časti slnečnej sústavy zásobujúci kométami jej vnútornú časť

zatmeňová kométa

kométa objavená pri úplnom zatmení Slnka

znovuobjavenie kométy

objav stratenej periodickej kométy

životná doba rodičovskej molekuly

doba existencie uvoľnenej rodičovskej molekuly z jadra kométy, počas ktorej nepodľahne disociácii

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Prší, prší, len sa leje

Taký je už november, ten najmokrejší mesiac roka. Preto v koncoročnom čísle Zo studnice rodnej reči vyberáme niekoľko slov súvisiacich s upršaným počasím.

Počasie je častou témou rozhovorov, no k slovu *počasie* by málokto vedel narýchlo priradiť viacero synonym. A predsa ich máme. V rovnakom význame – v spisovnom jazyku, ako aj v nárečiach – funguje slovo *čas*. Nárečia počasie volajú aj *časmi*, najmä ak sa myslí na dlhšie obdobie, ako ukazujú aj tieto príklady: *Teraz bolí časi hodzacie, dášť pršau furt* (Devičie); *Ag bole peknej čase, trocha čelám porobiu letáče* (Čelovce); *Potom došli také zaděščené čase* (Rozbehy).

V niektorých nárečiach je od slova *čas* odvodené slovo *počas* alebo jeho plurálová podoba *počasi*, ktoré takisto vyjadrujú význam "počasie": *V aprílu najhorší počas*, tvrdili nám pri Prešove, pri Košiciach zasa raz *počasi take buli, že jag lapelo padac, ta i za mešac padalo*, a v Mysleniciach pri Pezinku napríklad postrekujú hrozno podľa toho, *jak počasi ukážú*.

Východoslováci, zväčša aj Stredoslováci a kde-tu ešte i Západoslováci počasie pomenúvajú aj slovom *chvíľa*, *chvíla*, *chvíľa*, *hvíľa*. Niekde pod ním myslia počasie všeobecne a prívlastkom spresňujú, či im ide o pekný čas, alebo o nečas, napr.: *Podle toho se viberem, aká chvíle bude* (Nandraž); *Platno še bielilo lem stedi, ked bula dobra hvíla* (Spiš. Štvrtok); *Kod išla taká mrcha chvíla, ničda zme si nělhalí na noc* (Čelovce); *Akorát čil máme škaredú chvílu* (Veľké Stankovce), inde už samo slovo *chvíľa* označuje pekné počasie, napr.: *Kebi ešše začas kcela biť chvíla!* (Čierny Balog); *Ag bud'e chvíla, aj seno zoberieme* (Lipt. Peter); *Smuhi na něbe ukazuju na chvílu* (Studeneč), a tento význam potvrdzuje aj porekadlo *Povedala Miľa, že bude chvíla, povedala Krška, že bude pšška* (Záturcký, Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia). No keď si napríklad v Kšínnej pri Topoľčanoch povzdychnú: *To je aľe chvíla!*, myslia tým na nečas. A ten je pre druhú polovicu jesene príznačný.

Za nami sú už slnečné dni z jej začiatku, známe pod menom *babie* či *babské leto*, pre ktoré majú nárečia aj názov *dovickuo leto* (Hliník n. Hro-

nom), *dovickia leto* (Revúca) čiže leto vdov. Nebo, na ktorom sú alebo sa pasú, po ktorom idú *baránki*, *barani*, *barance*, *baranšetá*, čiže *baránkavia* alebo (Revúčka), *pobaraňčene něbo* (Bardejov), *zmladenuo něbo* (Murán. Dlhá Lúka), nebo, ktoré sa *baránkavie* (Veľ. Straciny), *baránkavéje se* (Revúca) alebo *se mladži* (Kameňany), teda nebo, na ktorom sú alebo sa tvoria pásy či plochy drobných bielych obláčikov, vidíme už len v spomienke.

Od polovice jesene sa už častejšie *oblačí*, *mračí sa*, *umráčď se*, *chmári sa*, *chmuri še*, *chmura še*, *zaťahuje sa*, *zacahuje še*, *zaberá/zabierá sa*, *zanoi še*, *hmúli sa*, *gubači sa*, *chobotí sa*, *chubolí sa*, *chupazďí sa*, *zašmuruje sa*, *zbierajú sa* oblaky, nebo *smuhavie*, *zbiera sa* na dážd'. O takom počasí, keď je nebo *zamračené*, *zaoblačenuo*, *zaťiahnutuo/zatáhnuté/zacahnute*, *zamrákavené*, *zachmúrené*, *zachmarene*, *pochmurane*, *smuhavé*, *zahúľenuo*, *zaňešene*, *zabrane*, keď je *pod mrakom*, sa hovorí aj ako o *zašmúrenom počasí* (Záhorská Ves), o *pošmúrném čase* (Prosné).

Keď sa *zračí*, že *už-už bud'e pšat'* (Návojevce), môžeme počuť v niektorých dedinách aj žartovné vyjadrenie, že *dažd'u nohi visia* (tu ho uvádzame podľa turčianskej zvukovej podoby). A keď sa v druhej polovici jesene *zadaždí*, obyčajne nie je z toho iba *pšška*, ale *krajinskí diěždž* (Rakovice) – vtedy prší na rozsiahlom území. Iba u Východoslovákov nie, lebo tam *dišć pada*, *padze*. A veru keď sa vtedy *zasloťí*, *prší aj tížd'eň* (Čičmany).

No skôr ako sa takýto dážd' *spustí*, skôr ako sa *rospršť* (Pukanec), *leš sa opustí* (Dvorníky), *jak še diždž rospada* (Michalovce) alebo *še rozľeje* (Čemerné), *citiť* v ovzduší vlhkosť. Na okolí Prievidze vtedy možno počuť: *Pri máka, bud'e pšat'!* Ak sa voda z oblakov začne spúšťať na zem v podobe drobučkových kvapiek, hovorí sa po Slovensku, že začína *mrhoľit'*, *mrhoľit*, *mrhoľic*, *mrhoľič*, *prcholič*, *romoňic*, *romoľic*, *rosat*, *sapec*, *trošic*, *trúsiť*, *trušic*. Ak mrholí husto a dlhšie, je z toho *šivaví dážd'* (Prievidza). Ak sa na mrholenie mení hmla, padá *mokva* (Sobrance, Trebišov); pri Prešove vtedy hovoria, že *zoz molhi šeče* (Hrabkov). Keď však z oblohy začínajú padať výdatnejšie riedke kvapky, vtedy *popřcha*, *poprcháva*, *poprchuje*, *kvapká*, *kapká*, *klapká*, *kápe*, *kropí*, *kropči*, *pokrapuje*, *kvecká*, *popadáva*, *popaduje*, *požadzuje*. V Čiernom Balogu o takomto jave vravia, že *to něprší, len tak řřka*, v Papradne zas, že *poměťá (diěždžom)*, a v Šariši sa obrazne vyjadrujú, že *dišć še odriva*.

Ani dažd'ová kvapka nie je v nárečovej slovenčine odkázaná iba na jeden názov. Môže letieť k zemi aj ako malá *kapka*, *klapka*, *kľupka*, *kropka* či ako veľká *klapa*, *klapaj*, *kropaj*, *kropaja*, *kropáľ*, *kropľa*, *krompl'a*, *krupaj*, *kropuch*. Keť *paňne kropaja najpru na čelo*, *bud'e hrube pšat'*, poučili nás v Kšínnej.

Ak prší ticho, slabo, ale vytrvalo, na strednom a západnom Slovensku sa expresívne hovorí, že *soplí/sopli, soplí sa, smoklí (sa)*, v Skalici vtedy *ffří*, v Beckove *pluskoní*, okolo Trnavy *pluskolí*. Pri Trenčíne majú na význam "slabo a ticho pršať" expresívny výraz *šepolít'*. Ak je drobný dážď aj hustý, vtedy *sa osieva, sipe sa, šútolí sa, šudí sa*. Ak chcú hovoriaci vyjadriť, že prší husto a vytrvalo, a zároveň dať najavo svoj negatívny postoj k tomuto javu, nie sú odkázaní iba na sloveso *cedit' sa* – slovenčina im ponúka aj výrazy *cecht'it' sa, ciebrit' sa, cohñit' sa, cvoñit' sa, ridat' sa* a iste ešte zopár ďalších. Ak sa takýto dážď drží na horných Kysuciach, hovoria, že *furt chlapi* (Turzovka), na Spiši taký *diždž labe a labe cali dzeñ* (Spiš. Štvrtok).

Ak je hustý dážď aj prudký, s veľkými kvapkami, čiže ak silno prší, vtedy sa vo všetkých slovenských nárečiach hovorí, že *leje, leje sa* (pravda, v náležitých územných hláskových obmenách), a takéto pršanie sa často prirovnáva k vode vylievanej z krhly, vedra, putne, kupy, kanvy, suda, vreca, mecha, cievky a pod. V rovnakom význame sa na veľkom území používa aj sloveso *šústat'*, napr.: *Vonkaj mocno šusta* (Markušovce); *A'e šúsce ten děšč!* (Prosné). V Zemplíne takýto *dišč šuriga* (Michalovce) a na Spiši *šuha* (Spiš. Štvrtok). Ak v Lipt. Petre počujete: *Celú nodz len tak chrľalo*, tiež vám oznamujú, že silno pršalo.

Prudký dážď sa výrazne prejavuje čľapotom, preto sa o ňom po Slovensku hovorí, že *čľapoce, čľapčí, šlopoce, šlepoce, capoce, cápe, plechce, chlopotá* a pod. Rovnakú výpovednú platnosť má aj neosobný slovesný tvar takýchto zvukomalebných slovík, napr.: *Celú noc šľäpotalo* (Brusník); *Prší, len tak čurdží* (Vieska n. Žitavou); *Ale čapoce!* (Veľ. Rovné); *Celí deň enom čvachoce* (Skalica); *Počuješ, ak šľiapajší tuvon?* (Honca)

Vetrom hnaný prudký dážď nielen *šibe, šlahá, šľuhá, perie*, ale aj *češe, šape, rúbe*, napr.: *Celou cestou náz dáš česau* (Slov. Lupča); *Ale šeše tod dišč!* (Revúca); *Jak šape ten dišč po obloku!* (Spiš. Štvrtok); *Diždž rubal zo šňihom* (Michalovce). Ak za vetra prší, na Záhorí vravia aj, že *pluščí*.

O vytrvalom a až mrazivo chladnom jesennom daždi právom hovoríme ako o nečase či o slote. Na hornom Ponitří možno v tomto význame štylisticky príznakovo použiť aj slovo *ñerest'* – porov.: *Uš kolkó rázi bola taká ñerest', čo takto pršalo* (Opatová n. Nitrou). Z dvojslovných názvov vyjadrujúcich význam "zlé počasie" upozorňujeme iba na spojenie *nečasé počasie* z Hornej Súče. O veľkom nečase tam hovoria ako o *hrúze*. Porov.: *Já som sa bárjakéj hrúze púščal s chalupi*. Na južnom strednom Slovensku sa pod slovom *hrúza* rozumie iba jeden druh veľkého nečasu – silná búrka.

Na pomenovanie dlhotrvajúceho nepríjemného dažďa so silným vetrom a v novembri už aj so snehom – veď na jeho začiatku prichádza Martin na bielom koni a *Martin, ten začíná zime panovať* (Hor. Súča) – má slovenčina toľko výrazov, že ich tu všetky nedokážeme ani vymenovať, nieto ešte poukázať na jemné významové rozdiely medzi nimi, napr. či vyjadrujú, že je v pomenovanom jave na prvom pláne dážď, alebo vietor, či je vietor krúti-vý, alebo duje jedným smerom, či mokry sneh v ňom iba poletuje, alebo padá v hojnejšej miere, či sú kvapky a vločky drobnejšie, alebo veľké, a pod. Preto bez nároku na úplnosť uvádzame, že výraz *plušť* má tieto územné synonymá: *plúšťava (plúšťava, plúščava), plúščavica, plúščie, chľušč, pluha, pluhot', pluhoch, pluhava, pluhavina, pluta, plutaska, plieskañica* a jej varianty *pléskañica, pláskañica, blázgañica, plúškañica*, ďalej *šekña, šekavica, sčhravica, šľuha, šľuhava, šľuhavica, šmiargavica, šplechovina, šúruga, šútel', šútel'ica, šutrl'ica, šútorica, šurmija, zahibel'*. Význam "dážď s vetrom" na Záhorí vyjadrujú aj slovami *víchor, víchorica*, pravdaže, tam na vyjadrenie významu "prudký vietor" majú iné slovo, napr. *povietrí* (a spisovné slovo *povetrie* má tam ekvivalent v slove *ľuft*).

Ak sa vietor zmierni a podiel snehu v daždi sa zvýši, v Čičmanoch vtedy prší *šňahoví děšť*, v Spiš. Štvrtku *padze šňižñica*, ak sú kvapky aj vločky drobné, ak sú však veľké, je to snehovica. V Šariši majú pre snehový dážď alebo dažďový sneh názov *šňihavica*, v Turci a na okolí Prievidze ho poznajú ako *mokrec*. Mrznúci, námrazu vytvárajúci dážď je *oholič* – toto slovo máme doložené z juhu západného Slovenska.

No ak vietor rozoženie novembrové oblaky a vyčiasí sa, *čas sa ubere* (Čičmany), *napraví, popraví*, ak sa *vijasñí, viberie, viťahñe, vichviľi še, vihúľi sa, vikaboní sa* alebo po novohradsky a gemersky *sa/se vivedrí*, ešte väčšími sa ochladí, *zozimí sa, ožímeje še* a vlhkosť na zemi, na strechách, na stro-moch sa mení na *osuhel', osuhlie, osihel', osuhlinu, osukl'inu* (reč o synonymách týchto slovo tvorných variantov si necháme na inokedy). A keď aj prmrzne, *prituñe, prítľpñe* či *prichrapl'ie*, na stojatej vode sa vytvorí tenký ľad, chytí sa na nej *srieñ, strieñ, stren, šriñ, ššor/šišuor* (Dlžín), voda *zľadovatl'e* (Návojevce), *zostrieñi sa* (Pukanec) alebo ju *šćiepi* (Turiec). Ak je v noci celkom *vihnatuo*, ak je nebo až také jasné, že *hviezdi pradú, do rána bude veľkí mrás* (V. Straciny) a riedke blato, nazývané napr. *blázgot'ina, brízgañina, breja, kal'ava, l'aptañica, čvachtañica, šľapaska, šľuchta, šľaburda*, *stuhne na kost', na krkoch* (Návojevce), *na krkošku* (V. Bielice), stane sa z neho *hrochoť, chrochoť, hrobľa, hrobľavina, hrobožlina, kreñec, granec, zmrazek*. Po takej zemi už vkročíme do decembra a do naozajstnej zimy.

Adriana Ferenčíková

ROZLIČNOSTI

Prídavné mená typu goetheovský

Skloňovanie mena *Goethe* sa v gramatických prácach jednoznačne zaraďuje do vzoru *kuli* (odkazujeme tu aspoň na autoritatívnu Morfológiu slovenského jazyka z r. 1966, s. 124). To značí, že v genitíve toto meno k tvarotvornému základu *Goethe* priberá morfému *-ho*, v datíve *-mu* (*Goetheho*, *Goethemu*) atď. Takýmto vymedzením tvarotvorného základu, t. j. vrátane koncovkej samohlásky *e*, by vlastne mal byť vymedzený aj slovotvorný základ na utvorenie vzťahového, resp. vzťahovo-kvalifikačného prídavného mena v podobe *goethe-ovský*, lebo ako vieme, tvarotvorný a slovotvorný základ sa navzájom zvyčajne podmieňujú (máme tu na mysli prípady typu *otec - otc-a - otc-ovský*, *zúbok - zúbk-a - zúbk-ovaný*, *kôl - kol-a - kol-ový* a mnohé ďalšie). V tejto úvahe nás vo vzťahu k tvoreniu vzťahového, resp. vzťahovo-kvalifikačného prídavného mena od základu *Goethe* utvrdzuje aj Slovník slovenského jazyka, ktorý vo svojom 6. zväzku (1968, s. 35) zachytáva heslo *goetheovský* s významom "typický pre Goetheho, taký ako u Goetheho" a dokladá ho spojením *goetheovský klasicizmus*. Ak by sme ako argumenty mali priniesť formálne aj významovo analogické doklady, mohli by sme uviesť heslo *heineovský* zo Slovníka slovenského jazyka I (1959, s. 466), ako aj heslo *danteovský* z toho istého diela (I. zv., s. 231) a zároveň aj z Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1989, s. 69).

Pravdaže, hoci vec doteraz vyzerá takto jednoducho, nie je to také priamočiare ani v teórii, ani v praxi. Z jazykovednej teórie tu môžeme uviesť stanovisko J. Horeckého, ktorý v Slovotvornej sústave slovenčiny (1959, s. 154) medzi prídavnými menami tvorenými príponou *-ovský* od priezvisk (napr. *štúrovský*, *hodžovský*, *voltairovský*, *bemolákovský*, *fándly-ovský*) uvádza aj podoby *heinovský* (od mena *Heine*) a *goethovský*, t. j. bez koncovkej základovej samohlásky *e*. Taký istý stav nachodíme aj v neskoršej práci toho istého autora, v Slovenskej lexikológii I (1971, s. 177). Až v učebnici Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia (1980, s. 120), v ktorej problematiku slovotvornej štruktúry spracoval tiež J. Horecký, zisťujeme

zmenu v tom, že príklady *fándlyovský*, *heinovský*, *goethovský* sú v príslušnej časti vynechané.

Pokiaľ ide o jazykovú prax, môžeme pripomenúť občasný výskyt podoby *goethovský* v publicistickej reči; naposledy sme takúto podobu zachytili v Literárnom týždenníku z 12. sept. 1992, s. 8, v spojení *goethovské obdobie*. Autorstvo príslušnej poznámky, v ktorej sa vyskytuje podoba *goethovský*, sa neuvádza, preto nemožno zistiť, do akej miery mohla tu na autora textu vplývať čeština, v ktorej pri ohýbaní mena *Goethe* koncová hláska *e* vypadáva a ako tvarotvorný (a zjavne aj slovotvorný) základ slúži podoba *Goeth-* (genitív *Goeth-a*, datív *Goeth-ovi* atď.), resp. v písme aj podoba *goeth-* (vzťahové, resp. vzťahovo-kvalifikačné adjektívum *goeth-ovský*).

Z druhej strany, pravdaže, je charakteristický vývin výskytu, resp. nevýskytu formy *goethovský* v citovanej slovotvornej literatúre. Aj ono vypustenie sporných foriem *heinovský*, *goethovský* svedčí o nesyستémovosti a neživosti týchto foriem s porušeným slovotvorným základom, ako aj o uvedomení si tejto nesyستémovosti a neživosti teóriou.

Náš krátky slovotvorný rozbor prídavného mena utvoreného od základu *Goethe* slovotvornou príponou *-ovský* ukazuje, že súhra tvarotvorného a slovotvorného základu pri tvorení tvarov a slov je v slovenčine dôležitý činiteľ, ktorý spája tvarotvorné a slovotvorné procesy a prispieva k posilňovaniu tendencie po jednotnom základe pri tvorení tvarov aj pri tvorení nových slov. Náš rozbor zároveň potvrdzuje, že zachovanie koncovkej samohlásky *e* v menách typu *Goethe*, *Fichte*, *Heine*, *Dante* pri tvorení tvarov, ako aj pri tvorení slov v slovenčine je v zhode so systémom slovenského jazyka a špeciálne pri dvojslabičných menách tohto typu je významným faktorom pomáhajúcim zachovať identitu daného základu. Občasný výskyt podôb *heinovský*, *goethovský*, v ktorých sa koncová samohláska pri tvorení vzťahového, resp. vzťahovo-kvalifikačného prídavného mena vynecháva, možno azda vysvetliť donedávna nedostačujúcim poznaním systému slovenského jazyka a fungovania tohto systému v danom bode. Dnes už možno jednoznačne povedať, že systémové podoby *heineovský*, *goetheovský* sa už presadili v jazykovednej teórii aj v jazykovej praxi. Toto presadenie sa však nedáva absolútnu záruku, že iné ako systémové podoby sa už nemôžu v jazykovej praxi viac alebo menej náhodne vyskytnúť. Výskyt podôb *goethovský*, *heinovský* (bez základovej samohlásky *e*) môže totiž byť v súčasnosti podmienený (okrem prípadov ich mechanického prevzatia z češtiny) aj neodôvodnene uplatnenou analógiou s prídavnými menami typu *shakespeareovský*, *voltairovský*, pri ktorých je slovotvorným základom meno zakončené na *-e*, ktoré sa nevyslovuje a vynecháva sa tak z tvarotvorného základu

(porov. tvary *Shakespeare, Voltaire* – genitív *Shakespeara, Voltaira*, datív *Shakespeareovi, Voltairovi* atď.), ako aj zo slovotvorného základu (*shakespeareovský, voltairovský*).

Už len na okraj tejto témy chceme pripomenúť, že uvedení paradigmatom foriem so zachovávaním koncovkej samohlásky *e* v tvarotvornom i slovotvornom základe podporuje aj tvar genitívu *Goetheho, Heineho* používaný vo funkcii prívlastňovacieho prídavného mena (napríklad *Goetheho tvorba, Heineho poézia*). Aj v tomto prípade je koncová hláska *e* pevnou súčasťou tvarotvorného základu.

Ján Kačala

SPRÁVY A POSUDKY

Na nedožitú osemdesiatku Eugena Paulinyho

Naša jazykoveda a kultúra si 13. decembra pripomína nedožitú osemdesiatku výročie narodenia univerzitného profesora Eugena Paulinyho, poprednej osobnosti slovenskej jazykovedy. Osobnosti, ktorá sa viac ako štyri desaťročia aktívne zúčastňovala na vedeckom výskume nášho národného jazyka, jeho spisovných i nespisovných útvarov, zvukovej, gramatickej a štylistickej roviny.

Po štúdiách na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde v rokoch 1930–1935 študoval slovanskú a klasickú filológiu, po dvojročnom pôsobení na gymnáziu vo Zvolene nastúpil E. Pauliny r. 1937 ako asistent na Filozofickú fakultu UK, v r. 1943–1945 bol pracovníkom Slovenskej akadémie vied a umení a od r. 1945, s krátkou prestávkou (vyplnenou prácou vedúceho redaktora v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve), ktorú si vynútili politické pomery päťdesiatych rokov, až do svojho odchodu do dôchodku pôsobil na Filozofickej fakulte UK. Od r. 1963 do r. 1971 bol vedúcim kabinetu fonetiky UK, v r. 1964–1977 viedol katedru slovenského jazyka FF UK.

V začiatkoch vedeckého bádania sa E. Pauliny orientoval na výskum stredoslovenských nárečí zvolenského typu. Rozsiahly nárečový materiál, ktorý E. Pauliny poznal z autopsie, opísal v týchto svojich prvých odborných prácach: *Príspevok k určaniu niektorých významných izoglos týkajúcich sa nárečia detvianskeho* (1935), *Zo skloňovania substantív v nárečí detvianskom* (1936) a *Ukážky detvianskeho nárečia* (1937), resp. "*Mäkké*" nárečie *Banskej Bystrice a okolia a jeho vznik* (1939) a *Niekoľko zvolenských izoglos* (1940). Svoj bádateľský obzor zároveň rozširoval aj na slovenský spisovný jazyk. Vo výskume spisovného jazyka pozornosť zamerl na štýl vtedajšej prózy (rozbory literárnych diel T. J. Gašpara, L. Ondrejova, M. Figuli, zo starších predstaviteľov to boli Kukučín, Timrava). Neskôr sa bádateľské záujmy E. Paulinyho rozšírili o otázky monológu a dialógu a postupne vyústili do fundamentálnej práce *Štruktúra slovenského slovesa* (1943), v ktorej sa prejavil autorov štrukturalistický metodologický postup, príznačný pre celé jeho vedecké dielo. E. Pauliny svoje vyhranené metodologické postupy neskôr prezentoval v základných prácach *Fonológia spisovnej slovenčiny* (1961, 1968), *Fonologický vývin slovenčiny* (1963), resp. *Slovenská fonológia* (1979). Vďaka dosiahnutým výsledkom a ich publikovaniu sa stal členom mnohých medzinárodných komisií. Za všetky spomeňme aspoň najvýznamnejšie – Association of Phonetic Sciences (1965) a International Phonological Association (1966). Veľa pozoruhodných názorov sformuloval profesor E. Pauliny aj v oblasti teórie spisovného jazyka. Takúto povahu má jeho štúdiá *Systém v jazyku* (1958), resp. staršie práce *Slovenské časovanie* (1949) a *Systém slovenského spisovného jazyka* (1947). Okrem základného výskumu mal veľký podiel aj na kodifikačnej práci v rámci *Pravidiel slovenského pravopisu* (1953–1971). Veľa námahy a síl venoval vysokoškolským prednáškam a seminárom, na ktorých prezentoval najnovšie poznatky z vlastného výskumu. Zúčastňoval sa aj na tvorbe vysokoškolských učebníc *Slovenská gramatika* (1953, 1955, 1963, 1968), *Krátka gramatika slovenská* (1960), *Slovenská gramatika* (1981), *Slovenština* (pre študentov bohemistiky, 1957) a desiatok stredoškolských učebníc.

Okrem súčasnej spisovnej slovenčiny zaberá vo vedeckom diele profesora E. Paulinyho výsadné miesto aj oblasť dejín slovenčiny. Od funkčnej tézy vyslovenej v prvom vydaní *Dejín spisovnej slovenčiny* (1948) o tom, že dejiny jazyka sú vlastne dejinami jeho štýlov, opísal profesor E. Pauliny jednotlivé vývinové etapy jazyka v ďalších vydaniach z iného pohľadu (1966, 1983). Vysokú poznávaciu hodnotu má aj jeho práca *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy* (1964), v ktorej sú opísané a historickými prameňmi doložené začiatky a charakteristické znaky nášho jazyka vo veľkomoravskom období.

Profesor E. Pauliny nielen v začiatkoch, ale aj neskoršie veľa priestoru vo svojich vedeckých výskumoch venoval otázkam slovenských nárečí. Bol spoluzostavovateľom *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí* (1947), na základe ktorého sa vykonal terénny výskum syntetizovaný v štyroch zväzkoch *Atlasu slovenského jazyka*. Systémovo-štruktúrne zmeny v jednotlivých areáloch slovenských nárečí výstižne charakterizoval vo svojich prácach *Fonologický vývin slovenčiny* (1963) i v posmrtno vydanom *Vývine slovenskej deklinácie* (1990). Charakteristické znaky nášho areálu uplatňoval v práci na rozsiahlom slavistickom projekte *Slovanský jazykový atlas*, ktorý vydáva Medzinárodný komitét slavistov. Výsledky vedeckého bádania profesora Paulinyho sú známe v celom slovanskom svete. Prednášal na mnohých zahraničných univerzitách, dlhé roky bol riaditeľom letného seminára slovenského jazyka *Studia Academica Slovaca*, ktorý Filozofická fakulta UK v Bratislave organizuje pre zahraničných slavistov a slovákistov.

Vedecké dielo univerzitného profesora E. Paulinyho je nesmierne bohaté na nové poznatky. Charakteristické je tým, čo bolo charakteristické aj pre jeho autora: na to, aby povedal veľa, stačilo hovoriť málo. Úsporne a vecne. V každom príspevku, v každej jeho knihe, na každej prednáške sa prejavila jeho otvorenosť, priamosť, vyhranenosť metodológie, úprimnosť a nové poznatky. Jeho vedecké dielo má pre slovenskú jazykovedu a našu národnú kultúru mimoriadny význam a dosiahnuté výskumné výsledky majú trvalú platnosť.

Profesor E. Pauliny zomrel 19. mája 1983. S podlomeným zdravím, na sklonku svojho života, stihol ešte pripraviť do tlače súbor štúdií *Jazyk a štýl slovenskej prózy* (1983) a dopísať spomínanú prácu *Vývin slovenskej deklinácie*. Pri príležitosti nedožitého osemdesiateho výročia narodenia univerzitného profesora Eugena Paulinyho sa s úctou skláňame nad jeho celoživotným dielom, ktoré sa stalo výraznou oporou slovenskej jazykovedy. Nad dielom jazykovedca, ktorého veľkosť spočívala aj v tom, že "dokázal rozpoznať hranice vedy".

Pavol Žigo

Jubilujúcemu PhDr. Vladovi Uhlárovi

Keď si náš jubilant pri vzácnych osemdesiatinách (narodil sa 16. 11. 1912 v Pažiti na hornej Nitre) prezeral bohatú úrodu svojho polstoročného pracovného, vždy zapáleného úsilia najmä v slovenskej jazykovede, mohol byť nanajvýš spokojný. No ako ho poznáme, akiste ho znepokojuje ešte ne jeden problém v jeho lingvistických či onomastických, dialektologických a vôbec národnokultúrnych záujmoch.

Súpis prác PhDr. Vlada Uhlára publikoval L. Dvonč v bibliografickej príručke *Slovenskí jazykovedci* (Martin 1987) a potom v *Slovenskej reči* (47, 1982, s. 365–370 a 57, 1992, s. 370–374). Aj viacerí slovenskí lingvisti zhodnotili význam jubilantových štúdií a príspevkov pre slovenskú jazykovedu, najmä pri príležitosti jeho životných jubileí. Tu aspoň stručne spomenieme okruhy záujmov nášho jubilanta, v ktorých dosiahol pozoruhodné výsledky.

Ako pedagóg – stredoškolský profesor slovenčiny vzbudzoval a zveľaďoval v mladých generáciách lásku k rodnému jazyku v hovorenej i literárnej forme, čo sa potom uplatnilo aj v umeleckom prednese literárnych textov na akciách Hviezdoslavovho Kubína, ktoré bývali nášmu jubilantovi vecou srdca. Zo starostlivosti o ortografiu i ortoepiu v spisovnej slovenčine vzniklo aj množstvo príspevkov publikovaných na stránkach *Učiteľských novín* i periodika *Slovenský jazyk a literatúra* v škole.

Naším úmyslom nie je vymenúvať veľký počet aj materiálovo fundovaných štúdií a článkov, v ktorých autor venuje pozornosť osadným či terénnym názvom a názvom riek a potokov najmä z povodia Nitry. Tieto príspevky dlhé roky obohacovali obsah najmä *Slovenskej reči* (už od r. 1934), *Kultúry slova* a rozličných zborníkov i periodík. Podobný prínos do problematiky slovenského jazyka znamenali štúdie z oblasti našich nárečí, ktorých fonetickú podobu aj lexikálnu zásobu si najčastejšie overoval priamo na mieste v troch makroareáloch dialektov. Výsledkami tejto zásluhnej výskumnej práce prispel v nemalej miere aj do bohatstva zbierok nárečovej lexiky v dialektologickom oddelení Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV.

V životnej láske, akou je jubilantovi celá slovenčina, predsa len sa mimoriadne vyníma záujem o rodné Ponitrie, ktorému venoval viacero hodnotných prác, či už v samostatných štúdiách alebo v jazykových statiach monografií o jednotlivých obciach. A tak v ňom našli svojho dialektológa Nitrianska Blatnica, Solčany, Veľké Uherce, Uhrovec a napokon topoľčianske dialekty v štúdiu *Nárečia Topoľčian*, ktorá je závažnou staťou historicko-vlastivednej monografie *Okres Topoľčany* (Bratislava, Obzor 1988. 440 s.;

V. Uhlár bol aj jej zostavovateľom). Túto štúdiu akademik E. Novák v recenzii (Slovenská reč, 56, 1991, s. 111–115) zhodnocuje konštatovaním (v súvislosti s celým Uhlárovým dielom), že je to vzácny príspevok, ktorý obohacujúcim spôsobom prispel k terajšej i historickej dialektológii Slovenska.

PhDr. Vlada Uhlára pri jeho vzácnom životnom jubileu srdečne pozdravujeme s úprimnou vďakou za dobre vykonanú prácu na prospech a rozkvet nášho národného jazyka. Želáme mu dobré zdravie, pohodu v osobných podujatiach a ďalšie úspechy v činnosti, ktorej zasvätil svoj plodný život.

Jozef Nižnanský

Vít'azoslav Hečko a slovenský jazyk

Pri nedežitej sedemdesiatke PhDr. Vít'azoslava Hečka (nar. 5. 12. 1919) sme na neho akosi pozabudli. Dvadsiate výročie jeho smrti (zomrel 7. 12. 1972) dáva príležitosť, aby sme aspoň teraz stručne zhodnotili jeho zásluhy o slovenčinu.

V. Hečko získal lásku k materčine už vo svojom rodnom dome v Suchej nad Parnou pri Trnave, kde prežil svoje detstvo a obdobie gymnaziálneho štúdia spolu s bratmi Františkom, neskorším spisovateľom, a Blahoslavom, známym prekladateľom (gymnázium navštevoval v Trnave). Svoj vzťah k jazyku si prehĺbil štúdiom slovenčiny a francúzštiny na univerzite v Bratislave. Po krátkom pôsobení v rozhlase a v Štatistickom úrade takmer štvrtstoročie zaručoval vysokú jazykovú úroveň lesníckej a poľovníckej literatúry vo vydavateľstve Príroda (pôvodne Oráč) ako vedúci redaktor, ale aj ako autor pôvodnej tvorby, a najmä prekladov.

O zachovávanie správnej poľovníckej a lesníckej terminológie sa V. Hečko staral svojimi teoretickými príspevkami, praktickou redakčnou a organizačnou prácou. Príspevky z oblasti terminológie uverejňoval v Slovenskom odbornom názvosloví, v Československom terminologickom časopise, ale aj v odborných poľovníckych časopisoch. Uverejnil aj česko-slovenský poľovnícky slovník (v učebnici V. Hendrycha Poľovníctvo). Kodifikačnú funkciu má *Slovenské poľovnícke názvoslovie* (1966), ktoré bolo výsledkom práce komisie pre slovenskú poľovnícku terminológiu a o kto-

rého prípravu a vydanie sa významne pričínil práve V. Hečko. Vyjdenie Slovenského poľovníckeho názvoslovia prispelo k odstráneniu mnohých sporných otázok a k ustáleniu dovtedy nejednotnej terminológie. V. Hečko sa pričínil o stabilizáciu lesníckej a poľovníckej terminológie dôsledným uplatňovaním jednotných zásad pri používaní názvov v učebniciach, odborných i populárnych prácach a v časopisoch, ale aj v prekladoch. Zaslúžil sa o to odbornými radami a inštruktážami svojich kolegov, redaktorov vydavateľstva.

V. Hečko venoval veľkú starostlivosť jazyku svojich prekladov. Najviac prekladal zo slovinčiny, ale aj z chorvátčiny a španielčiny. Založil osobitnú edíciu prekladov s poľovníckou tematikou. Pri prekladaní niekedy sám úspešne utvoril v slovenčine chýbajúci výraz na označenie špeciálnych reálií. Z tohto hľadiska bude potrebné zhodnotiť jeho prínos pre slovenčinu a prekladateľskú prax. K teórii prekladu prispel štúdiou o úskaliach prekladania z blízkych jazykov, ako je slovinčina, najmä pokiaľ ide o medzijazykové homonymá. V rukopise ostal jeho slovníček slovensko-slovenských homonym a paronym.

Ako externý lektor slovinčiny na FF UK v Bratislave vydal pre poslucháčov slavistiky praktickú príručku a gramatiku slovinčiny. Jeho rukopis rozpracovaného Slovensko-slovenského slovníka dokončil Viktor Smolej (1976).

Najmä v rokoch mladosti písal básne, ktoré uverejňoval v rozličných časopisoch. Posmrtné vyšla jeho zbierka básní *Vysvedčenie* (1979).

Vít'azoslav Hečko patril k tým redaktorom, ktorí sa nevšednou starostlivosťou o dobrú jazykovú úroveň všetkých publikácií svojho odboru zaslúžili o zveľadenie spisovnej slovenčiny. Patrí mu za to naša vďaka.

Konštantín Palkovič

Ks

SPYTOVALI STE SA

Nové sloveso medializovať. – I. K. z Bratislavy: "V súčasnej publicisticke sa začína používať sloveso *medializovať*. Mohli by ste vysvetliť jeho význam?"

Slovom *mediá* sa označujú prostriedky zhromažďujúce, tvoriace a masovo šíriace sociálnu informáciu (porov. Terminologický slovník žurnalistiky, 1989). Je to však názov zreteľne hovorový, lebo oficiálny názov je *hromadné oznamovacie prostriedky*, resp. presnejšie *prostriedky masovej informácie*. V profesionálnej oblasti žurnalistiky sa však veľmi často používa aj názov *masové médiá* alebo skrátene *masmédiá*. Ešte skrátenejšia podoba je potom názov *mediá*. Ani pri takomto skrátení nemôže dôjsť v oblasti žurnalistiky k nedorozumeniu alebo nepochopeniu, lebo ak sa tu hovorí o médiách, ide vždy o masové médiá, o nijaké iné.

Pri tvorení prídavného mena od podstatného mena *mediá* sú dve možnosti, a to vytvoriť ho príponou *-ový* alebo *-álny*: *mediový* a *mediálny*. Napr. *mediová politika* – *mediálna politika*, *mediová problematika* – *mediálna problematika*, *mediová oblasť* – *mediálna oblasť*. Pri tvorení potrebného slovesa ukazuje sa ako výhodnejšie vychádzať od podoby *mediálny* a podľa modelu *ideálny* – *idealizovať* vytvoriť sloveso *medializovať*. Mohli by sme ľahko dotvoriť aj zvrtnú podobu *medializovať sa*.

Význam slovesa *medializovať* sa dobre osvetlí týmito príkladmi z tlače: *V politike najpodstatnejšie nie sú činy, ale ich medializovanie. Usilovali sa medializovať svoje činy, ktoré možno vôbec neboli politicky také významné, ale ich medializovaním sa vytvárala skutočná politická opozícia* (Slovenské pohľady, 1992, č. 7). Význam slovesa *medializovať* možno opísať slovami "zverejniť v masových komunikačných prostriedkoch, dať širokú publicitu".

Ján Horecký

Obsah 26. ročníka

BUJALKOVÁ, M.: Abreviatúry a značky ako osobitné druhy termínov v lekárskej genetickej terminológii	334
BUJALKOVÁ, M.: Zložené slová v terminologickom systéme lekárskej genetiky	139
HABOVŠTIAKOVÁ, K.: Pôsobenie mimojazykových činiteľov na vývin súčasnej slovnnej zásoby	65
HEGEROVÁ, K.: Z terminológie cestovného ruchu	346
HORÁK, G.: Michal Miloslav Hodža a slovenčina	45
HORÁK, G.: Prirôvania v povestiach Pavla Dobšinského	103
HORECKÝ, J.: Architektonika odborného esejistického textu	39
HORECKÝ, J.: Cudzíe výrazy v slovenskom texte	289
HORECKÝ, J.: Od patróna k sponzorovi	79
HORECKÝ, J.: Prídavné mená k prevzatým podstatným menám na <i>-ia</i>	152
HORECKÝ, J.: Slovesné podstatné mená so zámenom <i>sa</i>	193
KAČALA, J.: Jazykoveda v minulých desaťročiach	7
KAČALA, J.: Kvantita v príponě <i>-úci/-iaci</i>	198
KAČALA, J.: Pravopis niektorých geografických názvov	293
KAČALA, J.: Slobodníkovy spomienky na paragraf	108
KAČALA, J.: Súvzťažná parataktická spojka <i>ak (už) nie – (tak) aspoň</i>	265
KAČALA, J.: Výrazová a významová diferenciacia a vznik nových pomenovaní. Podstatné meno <i>kruhy</i>	225
KUBINSKÁ, A. – PECIAR, V.: Slovenské mená machorastov	159
MASÁR, I.: Inventarizácia jazykových prostriedkov novinového komentára	321
MASÁR, I.: Systémovosť ako integrálna vlastnosť terminológie	129
MYJAVCOVÁ, M.: Slovenčina v Juhoslávii – retrospektíva, súčasnosť a perspektíva	12
ORGOŇOVÁ, O.: Morfológická adaptácia francúzskych slov v slovenčine	268
PISÁRČIKOVÁ, M.: Štyridsaťročná rozhlasová jazyková poradňa	257
PISÁRČIKOVÁ, M.: Z jazykového majstrovstva noviel Mila Urbana	97
POLÁČKOVÁ, G.: Motivovanosť anglických, ruských a slovenských lekárskejších termínov	338
POVAŽAJ, M.: Jednoslovné názvy krajín a štátov v slovenčine	70
POVAŽAJ, M.: Na začiatku druhej štvrtstoročnice Kultúry slova	3
POVAŽAJ, M.: O názvoch <i>Čechy</i> a <i>Česko</i>	114
POVAŽAJ, M.: Prítomné činné prídavné slovo <i>vládnucci</i>	259
RIPKA, I.: Enantiosémia v nárečovej lexike	144
SEDLÁKOVÁ, M.: O tvare prívlastňovacích prídavných mien typu <i>otcovo</i>	204
SLANČOVÁ, D.: Východiská interpretácie esejistického tvorby Albína Bagina	33
ŠIMON, F.: Medzinárodná nomenklatúra chorôb - IND	351
UHLÁR, V.: O pôvode názvov <i>Slovák, Slovensko</i> a <i>slovenčina</i>	230
Základné názvy z astronómie. Kométy	353

DISKUSIE

DVONČ, L.: Názvy štátov v spisovnej slovenčine	236
JACKO, J.: Prípona <i>-ár</i> a jej nový variant <i>-ar</i> v názvoch osôb	298

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Bosorky, čerti a smrtky okolo nás. G. Barančoková	305
Dvojslovné pomenovania v ľudovej terminológii. D. Bačíková	163

Kone moje, kone vrané. J. R. Nižnanský	83
Netreba mu dierky do nosa dlaňať. G. Horák	121
Podošva – ako ju poznáme i nepoznáme. I. Felixová	274
Polievka naša každodenná alebo o niektorých názvoch polievok v slovenských náre- čiach. M. Smatana	209
Poznáte slovo <i>rúči</i> ? A. Habovštiak	50
Prší, prší, len sa leje. A. Ferenčíková	362
Slovo na úvod. I. Ripka	22
Z čoho sa napit? L. Dvornická	242

ROZLIČNOSTI

Akého rodu je meno papagája <i>ara</i> ? (M. Považaj) 245 – Hrá Cassovia Košice... (K. B u- z á s s ý o v á) 214 – Je sloveso <i>zapršať</i> neosobné? (J. Kačala) 52 – Leskovec – <i>leskovský</i> i <i>leskovacký</i> (J. Jacko) 279 – Nepriechodnosť návrhu (J. Horecký) 308 – Nesprávny výraz <i>je k videniu</i> (J. Horecký) 244 – Nový frazeologizmus <i>dýchať niekomu na</i> <i>chrbát</i> (J. Kačala) 212 – O dvoch názvoch jedného mesta (L. Dvonč) 86 – O zdomáčo- vaní slova <i>image</i> v slovenčine (L. Kralčák) 166 – O zreteľnom vyjadrovaní zásahu (J. Holý) 247 – Podstatné mená typu <i>diagonála</i> , <i>pentagonála</i> (J. Horecký) 123 – "Pokaždé" a <i>zakaždým</i> (M. Pisárčiková) 24 – Predajca (J. Horecký) 216 – Prevzaté prípony z hľadiska kombinatoriky (J. Kačala) 165 – Prídavné mená typu <i>goe- theovský</i> (J. Kačala) 366 – Slovo <i>rekord</i> a jeho odvodeniny (J. Horecký) 54 – Staronové exonymá (M. Hajčíková) 88

SPRÁVY A POSUDKY

Bernolák a bernolákovci v našich dejinách. M. Chadimová	28
Biografická encyklopédia pred dokončením. E. Kačala	286
Dve poznámky o Hečkovom dobrodružstve. J. Horecký	282
Formálne prostriedky Krupovho štýlu. J. Horecký	183
Jazyk – neznámy nástroj. J. Kesselová	178
Jubileum hlavného redaktora. I. Masár	217
Jubilujúcemu PhDr. Vladovi Uhlárovi. J. Nižnanský	371
Kniha o fungovaní jazyka v pracovnej komunikácii. J. Kesselová	312
Krátke výklady o slovenčine. M. Šimková	58
Literárna onomastika v Prešove. P. Odaláš	253
Nad novými Pravidlami slovenského pravopisu. A. Rýzková	186
Na nedozitú osemdesiatku E. Paulinyho. P. Žigo	368
Názvy slovenských hradov a zámkov. L. Dvonč	315
Netradičná terminologická príručka. I. Masár	173
Poeta Augustovi Horislavovi Škultétymu. J. Kačala	310
Profesor Abel Král' šesťdesiatročný. J. Sabol	280
Prvé dva zväzky Historického slovníka slovenského jazyka. J. Kačala	249
Sociolingvistika a lexikografia. P. Durčo	90
Stretnutie učiteľov slovenského jazyka s jazykovedcami. M. Považaj	56
Štylistika ako pohľad na národný jazyk. J. Horecký	26
Terminológia pradávej aj súčasnej činnosti človeka. I. Masár	171
Terminologický zborník z Chorvátska. E. Pícha	169
Vítazoslav Hečko a slovenský jazyk. K. Palkevič	372
Zas o krok bližšie k cieľu. D. Kollár	125
Zborník o poľnohospodárskych tradíciách vojvodinských Slovákov. M. Pisárči- ková	176
Život a dielo veľkomoravských vierozvestov. J. Horecký	219

SPYTOVALI STE SA

Jeden originálny frazeologizmus (J. Kačala) 255 – Bádenská či badenská kultúra? (M. Považaj) 320 – Čakať pol hodinu či pol hodiny? (M. Pisárčiková) 319 – Fotovoltický či fotovoltaický (M. Považaj) 191 – Máte starosti s wattmi? (A. Ferenčíková) 128 – Móдне prídavné meno *plošný* (J. Horecký) 95 – Monsignor (K. Hegerová) 287 – Môže výrobok zlacnieť o 150 percent? (M. Považaj) 31 – Nové slovo *medializovať* (J. Horecký) – Orbital či orbital? (M. Považaj) 256 – Používať skratku *tzv.* či skratky *tzv.-ý*, *tzv.-á*, *tzv.-é*? (M. Považaj) 63 – Slovo *manažment* v slovenčine (J. Kačala) 155 – Spiknutie a sprisahanie (J. Horecký) 223 – Štatút školiteľa (J. Kačala) 190 – Tašky na streche? (A. Ferenčíková) 64 – Vetník (M. Považaj) 222 – Zápor má mať vo vete správne miesto (J. Kačala) 61

Index 26. ročníka

Kurzívou sú vytlačené tie slová, spojenia slov, väzby a pod., ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z pravopisnej, výslovnostnej, gramatickej, štylistickej alebo významovej stránky.

ak (už) nie - (tak) aspoň, význam a po užívanie spájacieho výrazu 265–268
anketár 302
antenkár 301
antikľáda, pôvod a význam 124
-ár/-ar, táto prípona v nových názvoch 298–305
ara, rodové zaradenie a skloňovanie 245–246
asteroid 358
astroklíma 354
astrológia 354

bádenský, pravopis príd. mena 320
benzinár 303
betlehemár 303

bosorka, významy v slovenských nárečiach 305–306

Cassovia Košice, pôvod a používanie názvu 214–216

cenár 302
cudzie výrazy v slovenskom texte 289–293
cukrovinkár 303
cvmárka 299

Čechy, Česko, význam a používanie 114–120

črep, význam v slovenských nárečiach 64

dejiny slovenčiny: POVAŽAN, J.: Bernolák a bernolákovci, recenzia 28–31; M. M. Hodža a slovenčina 45–50; vývin používania názvov krajín od A. Bernoláka 70–79; Historický slovník slovenského jazyka I, II 249–253; konferencia o živote a diele A. H. Škultétyho 310–312

diagonála, pôvod a význam 123–124
dialektológia: frazeologizmy v slovenských nárečiach 22–24; významy príd. mena *rúči* v oravských nárečiach 50–51; synonymá slova *škridla* v slovenských nárečiach 64; slovná zásoba v okruhu chovu koní v slovenských nárečiach 83–86; enantiosémia v nárečovej slovnej zásobe 144–151; dvojslovné pomenovania v nárečovej terminológii 163–164; názvy polievok v slovenských nárečiach 209–212; názvy prameňa v slovenských nárečiach 242–244; pomenovania obuvi a významy slova *podošva* v slovenských nárečiach 274–279; slová *bosorka*, *striga*, *smrčka*, *peklo* v slovenských nárečiach 305–308; pomenovania zlého počasia v slovenských nárečiach 362–365

dialóg, pôvod a význam 123
dierka, *netreba mu d-y do nosa dlabat'*, pôvod a význam frazeologizmu 121–123

DOHALSKÁ-ZICHOVÁ, M.: Dynamika verbálnej komunikácie – mluvené slovo v teorii a praxi, recenzia 312–315

drevomodelár 304
dýchať, *d. niekomu na chrbát*, význam frazeologizmu 212–214

ejekcia 354
enantiosémia v nárečovej slovnej zásobe 144–151
esej: východiská interpretácie esejistickej tvorby A. Bagina 33–39; architektónika odborného esejistického textu 39–44

fotovoltaický, tvorenie príd. mena 191–192
frazeológia: frazeologizmy v slovenských nárečiach 22–24; prirovnania v povestiach P. Dobšinského 103–108; pôvod a význam frazeologizmu *netreba mu dierky do nosa dlabat'* 121–123; význam frazeologizmu *dýchať niekomu na chrbát* 212–214, význam frazeologizmu (*ne*)*kúpať dieťa v suchom korýtke* 255–256

goetheovský, tvorenie príd. mien tohto typu 366–368

halo 355
HEČKO, B.: Dobrodružstvo prekladu, recenzia 282–286
HEČKO, V., medailón 372–373
hexagonála, pôvod a význam 124
Historický slovník slovenského jazyka I, II, recenzia 249–253
hlava, h. kométy 355
hmota, medziplanetárna h. 357
horizontála, pôvod a význam 124
horoskop 355

chladiar 304
chladničár 304
CHLOUPEK, J. – ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E.: Stylistika češtiny, recenzia 28–31
chvost, ch. kométy 356

image/imídž, pôvod, význam, pravopis, výslovnosť a skloňovanie 166–168

jadro, j. kométy 356
jasnosť, absolútna j. kométy 353, celková j. kométy 354
jav, nespojitý j. 358
jazyk: j. noviel M. Urbana 97–103; j. knihy D. Slobodníka Paragraf: polárny kruh 108–114; j. knihy V. Krupu Jazyk – neznámy nástroj 183–186
jazyková kultúra: úlohy jazykovej kultúry a časopisu Kultúra slova 3–7;

KOČIŠ, F.: Slovenčina moja, recenzia 58–61; štyridsať rokov vysielania rozhlasovej Jazykovej poradne 257–259
jazyková poradňa: štyridsať rokov jej vysielania 257–259

k, významy tejto predložky 244–245
kachličkárka 303
kapacitár 304
Karpatská kotlina, pravopis názvu 294–297
karpatský oblúk, pravopis názvu 293–294
kohútiar 300
kóma, k. kométy 356
komentár: jazykové prostriedky novinového komentára 321–333
kométa 356, dlhoperiodická k., eliptická k. 354, galaktická k. 355, hyperbolická k., krátkoperiodická k. 356, medzi hviezdna k., mŕtva k. 357, neperiodická k., parabolická k., periodická k., planetárna k. 358, stratená k., teleskopická k. 360, zatmeňová k. 361

KOČIŠ, F.: Slovenčina moja, recenzia 58–61
kometosímála 356
komunikácia: DOHALSKÁ-ZICHOVÁ, M.: Dynamika verbálnej komunikácie – mluvené slovo v teorii a praxi, recenzia 312–315
kordár 302
kosačkář 303
kotlina, význam a používanie v zemepisných názvoch 294–297

koženár 303
kožušinár 303
KRÁĽ, Ā., medailón k šesťdesiatke 280–282
krmivár 303
kruh, kruhy, význam a používanie 225–229
KRUPA, V.: Jazyk – neznámy nástroj, recenzia 178–182, 183–186
krytinár 304
kultúra, *bádenská k.*, pravopis názvu 320

kápať dieťa v suchom korýtku, význam frazeologizmu 255–256
kuponkár 300
kyslíkár 303

lacnejší, I. o 50 %, 7-krát I., význam a používanie 31–32

Leskovac, skloňovanie názvu a tvorenie príd. mena 279–280

lexikológia, lexikografia: význam a používanie slov *pokaždé* a *zakaždým* 24–26; význam a používanie spojení *zlcnieť o 50 %*, *lacnejšie o 700 %*, *7-krát lacnejší*, *výroba je 250-krát nižšia* 31–32; význam a morfológická charakteristika slovesa *zapršať* 52–54; význam a odvodeniny slova *rekord* 54–55; pôsobenie mimojazykových činiteľov na vývin slovnej zásoby 65–69; pôvod a význam slov *ochranca*, *podporovateľ*, *protektor*, *patrón*, *sponzor* a *mecenáš* 79–83; STRAUß, G. – HAß, U. – HARAS, G.: *Brisante Wörter von Agitation bis Zeitgeist*, recenzia 90–95; význam a používanie príd. mena *plošný* 95–96; podstat. mená typu *diagonála* a *pentagonála* 123–124; prídavné mená k prevzatým podstat. menám na *-ia* 152–155; význam a používanie slov *manažment* a *manažérstvo* 155–158; prevzaté prípony z hľadiska kombinatoriky 165–166; pôvod a význam slova *image/imídž* 166–168; význam a spájateľnosť slova *štatút* 190–191; tvorenie a význam príd. mena *fotovoltický* 191–192; tvorenie a význam slovesa *vyexcerpovať* 215; význam podst. mien *predajca*, *predavač*, *predávajúci*, *predávateľ* 216–217; tvorenie, význam a používanie slova *vetník* 222–223; význam a používanie slov *spiknutie* a *sprisahanie* 223–224; význam a používanie slov *kruh*, *kruhy* 225–229; tvorenie príd. mena od názvu *Leskovac* 279–280; nové slová s príponou

-ár/-ar 298–305; význam a používanie podst. mien *priechodnosť* a *nepriechodnosť* 308–310; tvorenie príd. mien od vlastných mien typu *Goethe* 366–368; tvorenie, význam a používanie slovesa *medializovať* 374

lúč, I. kométy 357

ľudovkár 300

lutniar 302

magistrála, pôvod a význam 124

magnezitár 303

machorasty: ich slovenské mená 159–163

maketár 304

manažment, *manažérstvo*, pravopis, význam a používanie 155–158

mecenáš, pôvod a význam 83

medializovať, tvorenie, význam a používanie 374

medovinár 303

megawatt, význam a spájanie s číslčkami 128

molekula, materská m., rodičovská m. 359

monsignor, pravopis, význam, používanie a skratka titulu 287–288

morfológia: morfológická charakteristika slovesa *zapršať* 52–54; spájanie slova *megawatt* s číslčkami 128; stupňovanie príd. mena *optimálny* 215; rodové zaradenie a skloňovanie podst. mena *ara* 245–246; slovesné podstat. mená s morfémou *sa* 193–198; prídavná slova typu *vládnuci* 198–204, 259–265; prívlast. príd. mená typu *otcovo* 204–209; používanie spojky *ak (už) nie – (tak) aspoň* 265–268; morfológická adaptácia francúzskych slov v slovenčine 268–274; spájanie číslčky *pol* s podst. menami 319

motivovanosť lekárskeho termínu 338–346

mrak, m. komét 357, vnútorný m. komét 355

muškár 301

naftár 303

najoptimálnejší, používanie 215

náprstkár 299

nárečie, nárečia, p. dialektológia

Nemecká spolková republika, tvorenie a používanie názvu 236–242

nepriechodnosť, význam a používanie 308–310

nižší, výroba je 250-krát nižšia 31–32

normála, pôvod a význam 124

nos, *netreba mu dierky do n-a dlabat*, význam frazeologizmu 121–123

novinový komentár; jeho jazykové prostriedky 321–333

objekt, difúzny o. 354

odostrenie, o. obrazu 359

OKÁL, K.: Terminológia tkáčstva, recenzia 171–173

onomastika: jednoslovné názvy krajín a štátov 70–79; pôvod a používanie názvov *Sankt Peterburg* a *Petrohrad* 86–88; vývin v používaní vžitých geografických názvov 88–89; význam a používanie názvov *Čechy* a *Česko* 114–120; pôvod a používanie názvu *Cassovia Košice* 214–216; pôvod názvov *Slovák* a *Slovensko* 230–236; správa o 4. celoštátnom seminári Onomastika a škola 253–255; Názvy hrádov a zámok v Slovenskej republike, recenzia 315–318

Opča i slavenska terminološka problematika, recenzia zborníka 169–170

optimálny, stupňovanie príd. mena 215

orbúdl, pravopis a skloňovanie 256

ordinála, pôvod a význam 124

ortoepia, p. výslovnosť

ortogónla, pôvod a význam 123

oslár 303

palivár 303

parameter, fotometrický p. 355

paštekár 301

patrón, pôvod a význam 80–81

patronát, pôvod a význam 81

PAULINY, E., medailón k nedožitej osemdesiatke 368–370

peklo, významy v slovenských nárečiach 308

pentagonála, pôvod a význam 124

Petrohrad, pôvod a používanie 86–88

plaketár 300

planétka 358

plošný, význam a používanie 95–96

plynár 303

podošva, významy slova v slovenských nárečiach 274–279

pokaždé, význam a používanie 24–26

pol, spájanie tejto číslčky s podst. menami 319

Poľnohospodárske tradície vojvodinských Slovákov, recenzia zborníka 176–178

posudkár 302

POVAŽAJ, M., medailón k päťdesiatke 217–219

POVAŽAN, J.: Bernolák a bernolákovci, recenzia 28–31

prameň, pomenovania p-a v slovenských nárečiach 242–244

pravopis: beseda o nových Pravidlách slovenského pravopisu 56–58; p. slova *image/imídž* 166–168; Pravidlá slovenského pravopisu, recenzia 186–190; p. slova *orbúdl* 256; p. názvov *karpatský oblúk* a *Karpatská kotlina* 293–297; p. slov s príponou *-ár/-ar* 298–305; p. príd. mena *bádenský* 320; p. príd. mena *goetheovský* 366–368

predajca, *predavač*, *predávajúci*, *predávateľ*, význam 216–217

predložka, predložky: významy predložky k 244–245

preglejkár 303

preklad: HEČKO, B.: Dobrodružstvo prekladu, recenzia 282–286

prídavná, prídavná: p. typu *vládnuci*, *viazuci* 198–204, 259–265

prídavné meno, prídavné mená: prívlastňovacie príd. mená typu *otcovo* 204–209

priechodnosť, význam a používanie 308–310

priestor, medziplanetárny p. 357
prirovnanie, prirovnania: p. v povestiach
P. Dobšinského 103–108
profesionálny, profesijný, profesiový,
význam a používanie 154
protektor, protektorát, pôvod a význam 80
protichvosť 354

radiála, pôvod a význam 124

recenzie: CHLOUPEK, J. – ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E.: Stylistika češtiny, recenzia 26–28; POVAŽAN, J.: Bernolák a bernolákovci 28–31; KOČIŠ, F.: Slovenčina moja 58–61; STRAUß, G. – HAß, U. – HARRAS, G.: Brisante Wörter von Agitation bis Zeitgeist 90–95; Velký slovensko-ruský slovník IV 125–128; Opća i slavenska terminološka problematika 169–170; OKÁL, K.: Terminológia tkáčstva 171–173; ŠIMON, F.: Latinská lekárska terminológia 173–175; Poľnohospodárske tradície vojvodinských Slovákov 176–178; KRUPA, V.: Jazyk – neznámy nástroj 178–182, 183–186; Pravidlá slovenského pravopisu 186–190; Život Konštantína Cyrila. Život Metoda 219–222; Historický slovník slovenského jazyka I, II 249–253; Slovenský biografický slovník V 286–287; HEČKO, B.: Dobrodružstvo prekladu 282–286; DOHALSKÁ-ZIHOVÁ, M.: Dynamika verbální komunikace – mluvené slovo v teorii a praxi 312–315; Názvy hradov a zámkov v Slovenskej republike 315–318

rekord, rekordér, rekordman, význam a používanie 54–55

rezačkář 303

rodina, r. komét 359

roletárka 303

rozostrenie, r. obrazu 359

rúči, významy v oravských nárečiach 50–51

rukavičkárka 300

rýchlosť, ejekčná r. 354

rytmický zákon: jeho uplatnenie v častiach typu *vládnuci* 198–204; 259–265, jeho uplatňovanie v slovách utvorených príponou *-ár/-ar* 298–305

sálovkár 301

Sankt Peterburg, pôvod a používanie názvu 86–88

saunár

silá, odpudivá s. 358

skloňovanie: s. slova *image/imidž* 166–168; s. podst. mena *ara* 245–246; s. slova *orbitál* 256

skratka, skratky: používanie skratky tzv. 63–64; skratka titulu *monsignor* 287–288; skratky ako osobitné druhy termínov v lekárskej genetickej terminológii 334–338

slamienkár 301

SLOBODNÍK, D., jazyk jeho knižky *Paragraf: polárny kruh* 108–114

Slovák, pôvod názvu 230–236

slovakistika: jazykoveda v minulých desaťročiach 7–11; slovenčina v Juhoslávii 12–21

Slovensko, pôvod názvu 230–236

Slovenský biografický slovník V, recenzia 286–287

sloveso, slovesá: gramatická charakteristika slovesa *zapršať* 52–54; význam slovesa *medializovať* 374

slovesné podstatné mená s morféomou *sa* 193–198

sociolingvistika: STRAUß, G. – HAß, U. – HARRAS, G.: Brisante Wörter von Agitation bis Zeitgeist, recenzia 90–95; DOHALSKÁ-ZIHOVÁ, M.: Dynamika verbální komunikace – mluvené slovo v teorii a praxi, recenzia 312–315

spiknutie, význam a používanie 223–224
spojka, spojky: význam a používanie spojky *ak (už) nie – (tak) aspoň* 265–268

sponzor, pôvod a význam 81–82

sprievodič, s. kométy 360

sprisahanie, pôvod, význam a používanie 223–224

stípareň 299

studnička: pomenovanie *s-y* v slovenských nárečiach 242–244

súčiastkár 303

sudár 303

syndynama 360

synchróna 360, koncová s. 356

synklinála, pôvod a význam 124

syntax: postavenie záporu vo vete 61–63; zreteľné vyjadrovanie zásahu 247–248; význam a používanie spojky *ak (už) nie – (tak) aspoň* 265–268

systémovosť v terminológii 129–139

ŠIMON, F.: Latinská lekárska terminológia, recenzia 173–175

škrídla, *škrídlica*, význam a synonymá v slovenských nárečiach 64

škrupinkár 299–300

špirála, pôvod a význam 123

štatút, význam a spájateľnosť 190–191

štylistika: CHLOUPEK, J. – ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E.: Stylistika češtiny, recenzia 26–28; východiská interpretácie esejistickej tvorby A. Bagina 33–39; architektónika odborného esejistického textu 39–44; postavenie záporu vo vete 61–63; cudzie výrazy v slovenskom texte 289–293; jazykové prostriedky nového komentára 321–333

taška, *strešná t.*, pôvod, význam a používanie spojenia 64

teplár 304

terminológia: systémovosť ako integrálna vlastnosť *t-e* 129–139; zložené slová

v terminologickom systéme lekárskej genetiky 139–143; slovenské mená machorastov 159–163; Opća i slavenska terminološka problematika, recenzia zborníka 169–170; OKÁL, K.: Terminológia tkáčstva, recenzia 171–173; ŠIMON, F.: Latinská lekárska terminológia 173–175; skratky ako osobitné druhy termínov v lekárskej genetickej terminológii 334–338; motivovanosť anglických, ruských a slovenských lekárskeho termínov 338–346; z terminológie cestovného ruchu 346–351; medzinárodná nomenklatúra chorôb 351–353; základné názvy z astronómie – kométy 353–361

točňiar 302

trávníkár 303

tvorenie slov: odvodeniny slova *rekord* 54–55; tvorenie jednoslovných názvov krajín 70–79; tvorenie podst. mien typu *diagonála* 123–124; tvorenie príd. mien k prevzatým podst. menám na *-ia* 152–155; prevzaté prípony z hľadiska kombinatoriky 165–166; tvorenie príd. mena *fotovolický* 191–192, tvorenie príčastí príponou *-úci/-uci* 198–204, 259–265; tvorenie príd. mena od názvu *Leskovac* 279–280; tvorenie príd. mien od vlastných mien typu *Goethe* 366–368; tvorenie slovesa *medializovať* 374

tzv., používanie skratky 63–64

-úci/-uci, uplatňovanie rytmického zákona pri tvorení príčastí touto príponou 198–204, 259–265

UHLÁR, V., medailón k osemdesiatke 371–372

uhol, aberačný u. 353

URBAN, M., jazyk jeho noviel 97–103

úvahár 302

věčkar, význam a pravopis 299

Veľký slovensko-ruský slovník IV, recenzie 125–128
vertikála, pôvod a význam 124
vetník, tvorenie, význam a používanie 222–223
vlasatica 356
vlina, tiažové v-y 360
vľbarstvo 299
vyxerpoval', tvorenie a význam 215–216
výpočtárka 302
výslovnosť: v, t, d, n, l pred e, i v pre-
vzatých slovách 165–166; kvantita
v prípone -úci/-uci/-iaci
výstrek 361
zápalkár 303
zaprašat', význam a morfológická charak-
teristika slovesa 52–54
zátkar 303
zemepisné názvy: jednoslovné názvy kra-
jín a štátov 70–79; pôvod a používa-
nie názvov Sankt Peterburg a Petro-
hrad 86–88; vývin v používaní slo-

venských geografických názvov
88–89; význam a používanie názvov
Čechy a Česko 114–120; pôvod ná-
zvu Slovensko 230–236; názvy štátov
v spisovnej slovenčine 236–242;
pravopis názvu Karpatská kotlina
294–297; Názvy hradov a zámkov
v Slovenskej republike, recenzie
315–318

zľacnieť, spájanosť s percentami a ná-
sobnými číslovkami 31–32
zložené slová v systéme lekárskej gen-
etiky 139–143
zrýchlenie, efektívne z. častice kométy
354
zverejnenie, plošné z., význam a pou-
žívanie spojenia 95–96

Život Konštantína Cyrila. Život Metoda,
recenzie 219–222
žrdkár, pravopis a výslovnosť 298–299

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu. Orgán Jazyko-
vedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník
26, 1992, č. 11–12. Vydavateľstvo Slovak
Academic Press, spol. s r. o. Hlavný redaktor
PaedDr. Matej Považaj. Grafická úprava Oto
Takáč. Technická redaktorka Anna Lišková.
Vychádza dvanásťkrát ročne. Ročné pred-
platné Kčs 96,-, jednotlivé čísla Kčs 8,-.
Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma
SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o.,
P. O. Box 57, Námestie slobody 6, 810 05
Bratislava. Registračné číslo 7050.

KUL
TÚRA
SLOVA

Distributed by SAP – SLOVAK ACADE-
MIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Námestie
slobody 6, 810 05 Bratislava, Czechoslovakia.
Distribution rights are held by KUBON
and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000
München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1992

Cena Kčs 16,-